

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Туристське країнознавство»

для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання спеціальності 242
«Туризм», освітня програма «Туризмознавство» ОС «Бакалавр»

Запоріжжя
2021

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Туристське країнознавство» для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання спеціальності 242 «Туризм», освітня програма «Туризмознавство» ОС «Бакалавр» / Д.Д. Гурова. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 98 с.

Укладачі: Д.Д. Гурова к.геогр.н. доцент

Рецензент: В.М. Зайцева, к.п.н., професор

Відповідальний за випуск: Д.Д. Гурова.

Затверджено
на засіданні кафедри ТГРБ
Протокол № 1
від «14» серпня 2020 р.

НМК факультету
Протокол № 1
від «31» серпня 2020 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Туристське країнознавство як наука. Політико-територіальні утворення	6
Тема 2. Класифікація країн	12
Тема 3. Характеристика регіону Західна та Північна Європа	15
Тема 4. Характеристика регіону Східна та Південна Європа	22
Тема 5. Характеристика регіону Азія	28
Тема 6. Характеристика регіонів Північна та Латинська Америка	39
Тема 7. Характеристика регіонів Африка, Австралія та Океанія	53
Тема 8. Країнознавча характеристика Франції як провідної країни Європейського регіону	64
Тема 9. Країнознавча характеристика США як провідної країни Американського регіону	68
Тема 10. Країнознавча характеристика Китаю як провідної країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону	72
Тема 11. Країнознавча характеристика ПАР як провідної країни Африканського регіону	76
Тема 12. Країнознавча характеристика Єгипту як провідної країни Близькосхідного регіону	81
Тема 13. Країнознавча характеристика Індії як провідної країни Південного регіону	85
Тема 14. Країнознавча характеристика Бразилії як провідної країни Латиноамериканського регіону	91
Рекомендована література	98

ВСТУП

Стрімкі економічні та соціальні процеси, які відбуваються у світі країн, а саме глобалізація, регіоналізація, приватизація, трансформація спонукають до постійної й глибокої обізнаності в цій сфері студентів вищих навчальних закладів, особливо тих, хто навчається за туристичним фахом. Студенти повинні добре розуміти сучасний світ, його структурні особливості, володіти інформацією про окремі країни. Туристсько-країнознавче знання постає як основа для розуміння закономірностей розташування основних видів туристських ресурсів і пов'язаних з ними видів туризму.

Важливою складовою частиною загального країнознавства є **туристське країнознавство**, яке покликано вивчати розміщення міжнародних туристських ресурсів, центрів туризму; соціально-економічні умови; природні, культурні ресурси країн і регіонів світу; міжнародні здобутки щодо вирішення геополітичних, етно-релігійних, соціально-економічних та інших питань, які є предметом як загального так і туристського країнознавства.

Мета дисципліни – надання майбутнім фахівцям комплексу знань про особливості територій країн та їх ресурсів щодо можливості їх використання в туристській діяльності.

Завдання: Методичні – викласти теоретичні основи та методологічні особливості застосування системного підходу у вивченні країн світу, закономірностей суспільно-політичних процесів, які впливають на розвиток політичної карти світу.

Пізнавальні – сформувати уявлення про сучасний стан розвитку рекреації та туризму в провідних туристських країнах світу. Викласти основні класифікації країн світу, надати країнознавчу характеристику країн. Виокремити роль природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів провідних туристських країн світу та туризму в цілому у різних регіонах світу.

Практичні – формувати практичні навички роботи студентів зі спеціальною літературою, орієнтувати їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань, ознайомити з основними туристськими країнами світу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен отримати

загальні компетентності: Здатність працювати в команді та

налагоджувати міжособистісні взаємодії при вирішенні поставлених завдань; здатність підтримувати загальний рівень фізичної активності й здоров'я для ведення активної соціальної та професійної діяльності; здатність до сприйняття культури та звичаїв інших країн і народів, толерантного ставлення до національних, расових, конфесійних відмінностей, здібність до міжкультурних комунікацій у готельно-ресторанній сфері;

фахові компетентності: – Здатність аналізувати туристський потенціал територій; орієнтуватись в організації рекреаційно-туристського простору; розуміння сучасних тенденцій і регіональних пріоритетів розвитку туризму в цілому та окремих його форм і видів, процесів організації туристських подорожей і комплексного туристського обслуговування; здатність застосування теоретичних положень та практичних навичок з організації туризму на різних ієрархічних рівнях та в різних туристських регіонах світу; здатність здійснювати дослідження географічного положення, природного середовища, клімату, вод та рослинного і тваринного світу згідно програми туристського дослідження країни; особливості політичних, економічних та історичних характеристик країни; здатність виділити певні особливості в країні і знати про необхідність її донесення до туриста; здатність інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристську інформацію, уміння презентувати туристський інформаційний матеріал.

Очікувані програмні результати навчання:

1. Знати: критерії класифікації туристських макрорегіонів та місце окремих країн на туристському ринку світу; корисну інформацію для туристів щодо основних туристських країн світу; природні та історико-культурні рекреаційні ресурси провідних туристських країн світу.

2. Вміти: оцінювати геополітичне становище країни чи регіону та його вплив на розвиток туризму; характеризувати туристські райони провідних туристських країн світу; з'ясувати напрямки розвитку спеціалізованих видів туризму (туризму з метою відпочинку та розваг, ділового туризму, релігійного туризму, лікувально-оздоровчого туризму тощо).

ТЕМА 1. ТУРИСТСЬКЕ КРАЇНОЗНАВСТВО ЯК НАУКА. ПОЛІТИКО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ УТВОРЕННЯ

План:

1. Історія становлення країнознавства.
2. Школи країнознавства.
3. Функції туристського країнознавства.
4. Політико-територіальні утворення.

Зародження географічних знань пов'язане з появою перших античних цивілізацій (середина IV тис. до н.е.). Свого розквіту антична географія досягла у Давній Греції і Давньому Римі завдяки працям Геродота (490 (480)–425 рр. до н.е.), Арістотеля (384–322 рр. до н.е.), Страбона (64 (63) рр. до н.е. – 23 (24) рр. н.е.), Птолемея (90–160) та інших видатних вчених цієї епохи. Наука про Землю античного періоду (завершився у XV–XVI ст.) була цілісною за структурою та описовою за сутністю.

Теоретичний рівень досліджень започаткував голландець Бернхардус Вареніус (Варен) (1622–1650), який у праці «Всесвітня географія» вперше поділив географію на загальну (систематичну) і регіональну. Загальну назвав власне географією, яка вивчає земні властивості країн (кордони, конфігурацію, розмір, рельєф, природні властивості), небесні властивості (астрономічні характеристики і клімат), людські властивості (населення, його життєдіяльність, прибутки, науки і мистецтво, чесноти, дотепність, звичаї, слово і мову, політичний устрій, населені пункти тощо). Регіональну географію назвав порівняльною, тобто такою, яка розглядає особливості одного місця порівняно з іншим.

Процес виокремлення країнознавства як самостійної дисципліни почався на рубежі XVI–XVII ст. Бурхливий розвиток продуктивних сил та епоха географічних відкриттів стимулювали зростання емпіричного (базується на спостереженні, збиранні та систематизації фактів) знання про населення і господарство різних країн. У XVIII ст. сформувалися перші національні наукові школи, передусім німецька, французька, російська.

Німецька школа описового державознавства (школа камеральної статистики). Зародилася в XVII–XVIII ст. у німецьких університетах, студенти яких повинні були заучувати напам'ять численні відомості

про країни і міста, території, їх населення, господарство, державний устрій, армії, фінанси тощо, їй властиві переважаність фактами і слабкість просторового аналізу зв'язків між ними.

Французька школа географії людини. Визначається чітко вираженою країнознавчою спрямованістю. Основи її закладені Видалем де ла Бланшем (1845–1918). У французькому країнознавстві не було твердої та обґрунтованої схеми характеристики території, матеріал викладався так, щоб можна було відчувати місцевий колорит. Представники його, володіючи неабияким мистецтвом опису, вивчали передусім зовнішнє відображення у ландшафті діяльності людини, тому в їх працях переважали сфери, де людина найтісніше пов'язана з природою і залежить від неї.

Становлення й розвиток країнознавства у Росії зумовлено було значними просторами Російської імперії, слабкою вивченістю її території, насамперед східних земель. Видатними представниками географічної науки були Михайло Ломоносов (1711–1765) та Василь Татіщев (1686–1750), які започаткували російську економічну і соціальну географію. У XIX ст. П. Семенов-Тян-Шанський, Микола Пржевальський (1839–1888), Микола Міклухо-Маклай (1846–1888) та ін. у результаті експедиційних досліджень запропонували комплексні характеристики Азіатської Росії та прилеглих до неї територій.

Головним напрямом розвитку країнознавства в Україні протягом XVIII–XIX ст. була антропогеографія, яка досліджувала географію людини стосовно всіх географічних явищ, просторові відносини держав і народів, їхні зв'язки з природним середовищем. Один із провідних тогочасних географів Василь Григорович-Барський (1701–1747) досліджував історію, господарство і культуру деяких країн Західної Європи і Близького Сходу. Павло Чубинський (1839–1884) займався етнографічно-статистичними дослідженнями території України, Білорусі та Молдови.

У довоєнні роки у СРСР значна увага приділялася різним аспектам економічної географії зарубіжних країн. Пошуки науковців були зосереджені на проблемах типології країн, економічного районування, критиці західних теорій розміщення продуктивних сил.

Нові проблеми постали перед географією зарубіжних країн після Другої світової війни: розкол світу на дві ідеологічні системи, формування соціалістичного табору, розпад колоніальної системи, а також глобальні проблеми епохи НТР. Традиційно великою була увага

до типології зарубіжних країн. Значний внесок у розвиток країнознавства зробили В. Покшишевський, Юрій Дмитревський (1920–2001), Ісаак Маєргойз (1908–1975), Борис Семевський (1907–1976), Олексій Мінц (1929–1973) та багато інших. Значною подією у розвитку регіонального країнознавства стало видання 20-томної серії «Країни і народи» (1970–1985). У наступні десятиріччя було здійснено чимало досліджень, присвячених вивченню окремих регіонів і країн світу.

2. Країнознавство є важливою складовою сучасного наукового знання. За своєю суттю, генезисом, характером міждисциплінарних зв'язків це наука прикладна, націлена на осмислення досягнень багатьох сусідніх дисциплін, становлення адекватних уявлень про географічну дійсність. Синтезуючи знання, країнознавство виконує в системі географічних наук інтеграційну роль.

На рубежі ХХ і ХХІ ст.ст. із географічного країнознавства виділяється самостійна дисципліна – *туристське країнознавство*. Це було пов'язане зі зростаючим розвитком туризму – однією з найбільш високоприбуткових і найбільш динамічних галузей економіки. Туристське країнознавство є комплексною дисципліною, яка представлена системою знань, відокремлених від класичного країнознавства з метою надання спеціалізованої інформації майбутньому фахівцю в галузі міжнародного туризму. Туристське країнознавство як навчальна дисципліна вивчає особливості туристського потенціалу окремих регіонів і країн світу, які посідають провідне місце в туристській галузі. Предметом туристського країнознавства як навчальної дисципліни є формування вміння складати спеціальну характеристику кожного з компонентів навколишнього середовища на території будь-якої країни або її частини й розкривати особливості її складу, відображаючи образ території, країни в цілому, враховуючи роль і рівень розвитку туризму в цій країні.

Для розвитку науки найважливішим чинником є суспільна потреба в ній, а точніше в тих функціях, які вона виконує. Туристське країнознавство здійснює такі функції:

– *гносеологічну (просвітницьку)* – створення “образів” країн, держав, які необхідні найширшим шарам суспільства і ряду підприємств (реклами, маркетингу);

– *аксеологічну (оцінну)* – дається оцінка країни або регіону з

погляду наявності тих або інших ресурсів (природних, економічних, туристських тощо);

– *інформаційну* – збір, зберігання і надання можливостей використання широкого набору відомостей про природу, населення, народи, культуру, економіку країни, її особливості й типові риси;

– *що розвиває міжнародні і внутрішньодержавні зв'язки й відносини*, які стали основою для обхвату територій різних країн турбізнесом; створення й публікації путівників; оптимізації діяльності підприємств і організацій, що існують у сфері комерційного туризму;

– навчальну – в системі навчальних закладів, що готують фахівців із туризму.

1. У світі існують різноманітні політико-територіальні утворення, які склалися історично і відображають особливості історико-географічного розвитку суспільства загалом та в конкретних регіонах і на територіях земної кулі.

Політико-територіальне утворення – одиниця політико-географічного простору з певними об'єктивно існуючими та взаємопов'язаними елементами політичної сфери (політичними та адміністративними кордонами, центрами управління, органами влади та ін.), які функціонують у межах визначеної території.

На політичній карті світу існує чотири типи політико-територіальних утворень: держави, залежні території, спірні території, території Антарктики.

Держава – суверенне політичне утворення, яке здійснює свої повноваження на певній території через діяльність особливої системи органів і організації – механізму держави. Сучасна політична карта світу охоплює понад 250 країн і територій.

Головною ознакою держави є наявність суверенітету.

Залежні території, їх часто називають колоніями.

Колонія – (лат. colonia – соїо – заселяю, живу) – країна або територія, що перебуває під владою іноземної держави (метрополії), не має політичної, економічної самостійності; управління нею здійснюється на підставі спеціального режиму.

Форма колоніальної залежності буває різною. Відповідно залежні території можуть мати такий статус:

Заморські території. Формально мають ті самі органи влади, що й одиниці адміністративного поділу метрополії:

– у Франції – це заморські департаменти (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Реюньон) та заморські території метрополії (Французька Полінезія, Нова Каледонія, Уолліс та Футуна, Французькі Південні та Антарктичні землі);

– у Нідерландах – Антильські (Нідерландські) Острови, які мають статус «автономної частини Королівства Нідерландів» та о. Аруба зі статусом адміністративної території Королівства Нідерландів з внутрішнім самоврядуванням;

– у США – Пуерто-Ріко зі статусом «вільно приєднаної» до США держави;

– у Данії – Гренландія та Фарерські Острови зі статусом самоврядної частини Данії.

Протекторати (лат. protector – захисник, покровитель) – форма колоніальної залежності, що встановлюється нерівноправним договором, за яким держава-протектор здійснює зовнішні відносини і вирішує інші найважливіші питання політики протекторату. Формально в Європі протекторатами є: Монако (протектор – Франція), Сан-Марино (протектор – Італія), Ліхтенштейн (протектор – Швейцарія). В минулому протекторатами Великої Британії з 1892 до 1971 року були князівства так званого Договірного Оману (нині ОАЕ), з 1916 по 1971 рік – Катар.

Підопічні території. Це залежні території, які керуються створеною після Другої світової війни системою міжнародної опіки за дорученням і від імені ООН. До одержання цими територіями незалежності, наприклад, Каролінські, Маршаллові Острови були під опікою США, частина Каролінських Островів – острови Палау – під опікою ООН. На даний час Маріанські Острови перебувають під опікою США.

Спірні території. Це території, на які претендують дві або більше держав. Основні спірні території об'єднують у такі групи:

1) території, які ООН визнає «де-юре» і вимагає надання їм незалежності:

– Палестина (окупована Ізраїлем);

– Західна Сахара (окупована Марокко);

2) території, які існують «де-факто», але не визнаються ООН:

– Тайвань (Китай вважає цю країну невід'ємною своєю частиною і вимагає возз'єднання);

– о. Майотта (Маоре) (залежить від Франції і знаходиться в

архіпелазі Коморських островів, ООН визнає право Федеральної Ісламської Республіки Коморські Острови на цей острів);

– міста Сеута і Мелілья (володіння Іспанії на півночі Марокко, які ця країна вимагає повернути до складу своєї державної території);

3) фактично спірні території:

– Фолклендські (Мальвінські) Острови – предмет суперечки між Великою Британією й Аргентиною, що у 1982 р. спричинила військовий конфлікт, перемогу в якому одержала Велика Британія, але Аргентина й досі не визнає існуючого статусу островів і вимагає їх возз'єднання зі своєю державною територією;

– штат Джамму і Кашмір – спірна територія між Індією та Пакистаном, яка вже понад півстоліття є «гарячою точкою» Азії.

Антарктида і території на південь від 60° пд. ш. Існуючим договором про Антарктику від 01.12.1959 р. оголошено Антарктиду й Антарктику територіями, які не належать жодній державі й можуть використовуватися тільки в цілях миру і науки.

Сучасне розмаїття політико-територіальних утворень у світі є наслідком багатомісячного періоду розвитку людства, створених ним політичних та владних інституцій і відображає сучасну організацію світового політико-географічного простору.

Питання до самопідготовки:

1. Розвиток країнознавства як наукової дисципліни.
2. Відомі краєзнавці.
3. Відмінності між краєзнавчими школами.
4. Особливості туристського країнознавства.
5. Поняття «держава» та «колонія».
6. Спірні території світу.

ТЕМА 2. КЛАСИФІКАЦІЯ КРАЇН

План:

1. Класифікація за площею та населенням.
2. Класифікація за формою правління та устрою.
3. Класифікація за ідеологічною орієнтацією.
4. Класифікація за політичною структурою та режимом.
5. Класифікація за рівнем розвитку науки і техніки.
6. Класифікація за соціально-економічним розвитком.

Існують різні типології, які враховують багато показників, що характеризують рівень економічного й соціального розвитку країн, а також історичні й політичні аспекти. Залежно від ознаки, покладеної в основу типології, виділяють наступні основні класифікації країн.

Класифікація країн за площею.

Країни-гіганти (площею понад 3 млн. км²); Великі країни (від 1 до 3 млн. км²); Значні країни (від 500 тис. до 1 млн. км²); Середні країни (від 100 до 500 тис. км²); Малі країни (від 10 до 100 тис. км²); Невеликі країни (від 1 до 10 тис. км²); Мікродержави (менше 1 тис. км²)

Класифікація країн за чисельністю населення.

Найбільші країни (чисельність населення – понад 100 млн. осіб); Значні країни (40–100 млн.); Середні країни (20–40 млн.); Невеликі країни (1,5–20 млн.); Дрібні країни (менше 1,5 млн. осіб).

Класифікація країн за формою правління: республіка; монархія (абсолютні – Бруней, Оман, Катар, ОАЕ, Королівство Есватіні; теократичні – Ватикан та Саудівська Аравія); Держави у складі співдружності (Канада, Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Тувалу, Антигуа і Барбуда, Співдружність Багамських Островів, Барбадос, Беліз, Гренада, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Ямайка)

Класифікація країн за формою державного устрою: унітарна, федеративна (Австрія, Бельгія, ФРН, Росія, Боснія та Герцеговина, ОАЕ, Індія, Пакистан, Малайзія, Ірак, М'янма, Непал, Ефіопія, Нігерія, Південний Судан, Коморські острови, Судан, Сомалі, США, Канада, Бразилія, Аргентина, Венесуела, Сент-Кітс і Невіс, Мексика, Австралія, Федеративні Штати Мікронезії), конфедеративна (Швейцарія).

Класифікація країн за ідеологічною орієнтацією.

Плюралістичні та клерикальні:

- Скандинавські країни (лютеранство) – Норвегія, Швеція, Данія;
- Велика Британія (англіканство, пресвітеріанство);
- Ватикан, Ірландія, Аргентина, Парагвай, Болівія, Перу, Еквадор, Коста-Ріка, Гаїті, Екваторіальна Гвінея (католицизм);
- Греція (православ'я);
- майже всі мусульманські країни (іслам);
- Таїланд, Камбоджа, Бутан (буддизм);
- Непал (індуїзм, буддизм).

Класифікація країн за формою державного режиму.

Демократичні та антидемократичні (безпартійні, однопартійні та мусульманські країни та ті, в яких існує диктатура, тоталітаризм, авторитаризм, переслідування опозиції, контроль ЗМІ, обмеження прав людей за етнічною, расовою, релігійною ознакою).

Класифікація країн за політичною структурою. За цією класифікацією держави поділяють на *безпартійні* (Ватикан, Саудівська Аравія, ОАЕ, Оман, Кувейт, Катар, Бахрейн, Йорданія, Федеративні Штати Мікронезії, Палау, Тувалу, Королівство Есватіні, Гана), *однопартійні* (Китай, КНДР, Лаос, В'єтнам, Куба, Сирія, Сінгапур (де-факто), Еритрея, Бруней, Зімбабве, Тонга) та *багатопартійні*.

Класифікація країн за рівнем розвитку науки і техніки.

Країни з високорозвинутими наукою і технікою. В широких масштабах упроваджують досягнення науки в господарство (США, Японія, Канада, Ізраїль, Австралія, країни Західної Європи).

Країни з розвинутими наукою і технікою. Повільно впроваджують у господарство наукові відкриття і технічні винаходи (постсоціалістичні країни (1.4), Китай, Нова Зеландія, ПАР).

Країни з недостатньо розвинутими наукою і технікою. Такі, що інтенсивно засвоюють імпортні науково-технічні досягнення (ключові країни (2.1) та НІК (2.2)).

Відсталі в науково-технічному відношенні країни. Країни пунктів 2.3., 2.4., 2.5.

Класифікація країн за рівнем соціально-економічного розвитку.

1. Економічно розвинуті країни:

- 1.1. «Велика сімка»: США, Японія, ФРН, Франція, Велика Британія, Італія, Канада.
- 1.2. Менш значні, насамперед європейські країни.
- 1.3. Країни «переселенського капіталізму»: Австралія, Нова Зеландія, ПАР, Ізраїль.
- 1.4. Країни СНД, Центральної і Східної Європи.
2. *Країни, що розвиваються:*
  - 2.1. «Ключові країни»: Індія, Бразилія, Мексика.
  - 2.2. Нові індустріальні країни: «Азіатські тигри» і деякі країни Латинської Америки («Азіатські тигри» або «дракони», НІК «першої хвилі»: Південна Корея, Сянган, Тайвань, Сінгапур; НІК «другої хвилі» (Азія): Таїланд, Малайзія, Туреччина; НІК «першої хвилі» (Латинська Америка): Аргентина, Чилі, НІК «другої хвилі» (Латинська Америка): Уругвай, Венесуела).
  - 2.3. Нафтодобувні країни.
  - 2.4. Країни, що живуть за рахунок природних ресурсів, сільського господарства, туризму.
  - 2.5. Найменш розвинуті країни (ВВП менше 1000 дол. США).
  - 2.6. Китай – окрема стаття зі своїми специфічними особливостями.

Питання до самопідготовки:

1. Класифікація і типологія країн.
2. Дайте характеристику видів країн, що виділяються за:
  - а) розміром території;
  - б) кількістю населення;
  - в) формою правління;
  - г) формою державного устрою;
  - д) ідеологічною орієнтацією;
  - е) політичною структурою і режимом;
  - ж) рівнем розвитку науки і техніки;
  - з) соціально-економічним розвитком.

ТЕМА 3. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ ЗАХІДНА ТА ПІВНІЧНА ЄВРОПА

План:

1. ЕГП Західної Європи.
2. Природні умови та ресурси.
3. Характеристика населення.
4. Загальна характеристика господарства.
4. Розвиток промисловості та сільського господарства регіону.
5. Транспортний комплекс Західної Європи.

Як приклад розглянемо Західну Європу. Інші регіони розглядаються самотійно.

1. Країни Західної Європи межують з чотирма іншими регіонами Європи: Північною, Південною, Східною та Південно-Східною Європою. Регіон охоплює 11 країн: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, ФРН, Франція, Швейцарія.

Економіко-географічне положення країн регіону характеризують:

1) відносна компактність і межування між собою більшості країн. При цьому природні умови регіону не тільки не створюють перешкод для відносин між країнами, а, навпаки, сприяють їх розвитку. Гірські території давно освоєні й не становлять особливих труднощів для транспортних зв'язків (побудовано численні тунелі);

2) приморське розташування більшості країн. Регіон омивається морями Атлантики (Балтійським, Північним, Ірландським, Середземним) та має безпосередній вихід у відкритий океан. Естуарії численних рік (Темзи, Сени, Ельби та ін.) заходять глибоко у суходіл, що здавна сприяло розвитку морського господарства. Вихід до Атлантичного океану та його морів створює зручні передумови для торгівлі з усім світом;

3) центральне положення щодо інших чотирьох регіонів Європи. Територією Західної Європи проходять зв'язки між Північною, Південною, Східною й Південно-Східною Європою.

Всі країни входять до ООН і ЄС; ФРН, Велика Британія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург є членами НАТО, у 1966 р. Франція вийшла

з військової структури цієї організації.

2. У Західній Європі широко представлені низовини, горбкуваті рівнини і молоді високі гори альпійської складчастості, які утворюють головний вододіл материка. Тут знаходяться невеликі за площею і висотою гори: Центральний Французький масив, Вогези, Шварцвальд, Рейнські Сланцеві гори, Північно-Шотландське нагір'я тощо.

Рівнинні території розташовані переважно в прибережних районах. Найбільшими низовинами є Північно-германська, Північнопольська та ін. 40% площі Нідерландів знаходиться нижче від рівня моря, це так звані «польдери» – низинні землі, для яких характерна висока родючість.

Клімат помірний, частково субтропічний середземноморський (Франція, Монако). Наявність активного західного перенесення вологих атлантичних повітряних мас робить клімат м'яким і сприятливим для життя і господарської діяльності (у тому числі в сільському господарстві).

Розподіл річкового стоку територією регіону нерівномірний: він зменшується із заходу на схід і з півночі на південь. Найбільші річки – Дунай, Рейн, Луара, Сена, Ельба, Маас, Рона, Темза тощо.

Значна частина озер розташована в тектонічних зниженнях (улоговинах, грабенах), що характеризуються дуже порізаною береговою смугою, значною глибиною, видовженою формою. Таких озер багато у Швейцарії: Женевське, Цюрихське, Боденське, Невшательське, Тунське, Лаго-Маджоре тощо. В Альпах і в горах Британських островів є невеличкі озера у карових заглибленнях. Ірландія особливо багата на торфовища.

Надра Західної Європи в минулому мали високий потенціал мінеральної сировини, але внаслідок тривалого промислового освоєння вони значно вичерпані. На регіон припадає понад 1/4 запасів кам'яного вугілля в Європі. Найбільшими кам'яновугільними басейнами і районами є: у ФРН – Рурський і Саарський, у Франції – Лілльський басейн і Центральний масив, у Великій Британії – Північ Англії та Шотландія, у Бельгії – район Льежа. Буре вугілля має ФРН (Кельнський басейн і Саксонія). Становище із запасами нафти й газу поліпшилося після відкриття на початку 60-х років величезних родовищ природного газу в Нідерландах (1929 млрд. м³ – 1-ше місце в Європі за видобутком), а згодом – нафти й газу в британському секторі шельфу Північного моря (розвідані запаси нафти становлять 0,6 млрд..

т, газу – 610 млрд. м³). В Ірландії є істотні запаси торфу. Велика Британія – єдина з чотирьох головних індустриальних країн у Європі, що цілком забезпечена власними енергоресурсами.

Порівняно великі поклади залізної руди є у Франції (Лотарингія), Люксембурзі, поліметали – у ФРН та Ірландії, олово – у Великій Британії (п-ів Корнуолл), боксити – у Франції (узбережжя Середземномор'я), уран – у Франції (Центральний масив, де знаходяться найбільші в Європі запаси). Серед нерудної сировини помітними є запаси кам'яної солі (ФРН, північ Великої Британії), калійної солі (ФРН і Франція); дуже багаті запаси магнезиту і графіту (Австрія).

Гідроенергоресурси є дуже значними. Особливо багаті на них альпійські райони (Швейцарія, Австрія, Франція) і гірські райони Шотландії, Припіренейські райони на півдні Франції. На Францію, Австрію та Швейцарію припадає понад 2/5 гідроресурсів країн Європи.

Регіон бідний на ліси, які вкривають 22% його території. Значні площі лісів в Австрії (лісистість становить 47%), ФРН (31%), Швейцарії (30%), Франції (25%), в інших країнах ліси здебільшого зведені. Лісистість у Великій Британії та Нідерландах не перевищує 10%, а в Ірландії – всього 6%. У більшості країн ліси переважно штучні, багато окультурених посадок дерев, які виконують природоохоронні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції.

Агрокліматичні та земельні ресурси сприятливі для ведення сільського господарства. Розорані практично всі придатні землі: від 10% у Швейцарії до 30% у Франції, ФРН і Великій Британії. Найбільш поширеними є ґрунти середньої та низької родючості в природному стані. Але повсюдно вони значно поліпшені завдяки високому рівню агротехніки. Клімат сприятливий для вирощування багатьох культур.

3. Західна Європа – один з найбільш заселених регіонів світу. Середня густина населення – приблизно 185 осіб/км². Особливо щільно заселені Нідерланди, де густина населення найвища в Європі (414 особа/км²), і Бельгія (381,4 особи/км²). Найменша густина характерна для Ірландії (67,6 осіб/км²).

Переважає високороз-винутих країн у регіоні вплинуло і на ситуацію з відтворенням населення. Всі вони належать до 1-го типу відтворення, який характеризується низькими рівнями народжуваності та смертності, старінням населення, здрібненням сімей. Природний

приріст у всіх країнах близький до нуля і становить у середньому 0,5% на рік, лише в Люксембурзі він максимальний для регіону – 1,1%. Це зумовлено великою часткою населення літнього віку, диспропорціями статевого складу, малодітністю переважної більшості сімей. Кількість пенсіонерів і людей похилого віку постійно збільшується і у 2000 р. становила 15%, молодого населення віком до 15 років – 18%. У кількісному відношенні жінки переважають (51%) над чоловіками.

Більшість населення належить до середньоєвропейської (перехідної) расової групи великої європеїдної раси. Лише частково на півночі Німеччини та у Великій Британії поширені представники північної групи європеїдної раси, які відрізняються дуже слабкою пігментацією шкіри, переважно світлим чи білявим волоссям, блакитними та сірими очима.

Більшість населення – християни (католики і протестанти). Католицизм переважає у Франції, Ірландії, Монако, Бельгії, Ліхтенштейні, Люксембурзі, у частині Голландії і на півдні ФРН. Протестантські церкви представлені: англіканством, пресвітеріанством і методизмом у Великій Британії, кальвінізмом серед частини населення Нідерландів, лютеранством у північних районах ФРН.

Розміщене населення досить нерівномірно: найгустіше (понад 300 осіб/км²) заселені Південно-Східна Англія, Нідерланди, Бельгія, Північна Франція, Рур та прирейнська частина Німеччини. Це пояснюється перевагами їх географічного положення, високою концентрацією елементів інфраструктури, промислових об'єктів і міст.

Західна Європа має один із найвищих у світі рівень урбанізації. Загалом частка міського населення становить до 80%, при цьому найбільш урбанізованими є Монако (100% міських жителів), Бельгія (95%), Велика Британія (90%), Нідерланди і Люксембург (по 89%), ФРН (87%). Незначний рівень урбанізації характерний для Австрії (56% міських жителів), Ірландії (58%), Швейцарії (61%), у Ліхтенштейні міськими жителями вважаються 20% населення.

Трудові ресурси становлять приблизно 135 млн. осіб, з яких 4/5 припадає на ФРН, Велику Британію і Францію. Більшість працюючих зайнята у сфері послуг (від 50 до 70%), у промисловості й транспорті (у середньому 30%) і лише 4% – у сільському господарстві.

Населення Західної Європи має високий рівень освіти та професійної кваліфікації, робоча сила тут на 20 – 25% дорожча, ніж, наприклад, у США. Одна з найвищих у світі продуктивність праці є

передумовою зростання добробуту мешканців регіону.

4. Територіальна структура господарства Західної Європи складна і мозаїчна. Її визначає так звана центральна вісь розвитку, яка простягається територією Великої Британії, Бельгії, Люксембургу, ФРН, Франції, Швейцарії і далі в Італію, понад 1,5 тис. км. Займаючи 15% площі Західної Європи, вона концентрує до 50% її населення і майже 70% промислового потенціалу. У межах цієї «вісі» розташована більшість промислових районів.

Країни регіону мають високий рівень розвитку економіки, лише Ірландія помітно відстає від них. Структура господарства загалом однорідна. Частка промисловості у ВВП країн становить 2/5, питома вага сільського господарства разом з лісовим і рибним знизилася до 2-5% (в Ірландії – 15%). Частка послуг щорічно зростає. Країни Західної Європи відчутно впливають на тенденцію розвитку як європейської, так і світової економіки.

Західна Європа не поступається США та Японії за технологічним рівнем базових галузей промисловості (металургії та металообробки, машинобудування), а в хімічній промисловості є явним лідером (насамперед завдяки ФРН). Але вона ще відстає від цих країн у таких новітніх галузях, як мікроелектроніка, робототехніка, біотехнології, оптична електроніка тощо. Регіональний експорт високотехнологічної продукції розвивається переважно за рахунок Німеччини. Країни регіону загалом відстають від США та Японії і за показниками продуктивності праці, хоча в останні 10–15 років цей розрив вдалося скоротити на 3–5% .

Виробничі відносини характеризуються всебічним розвитком ринкових чинників, підприємництва й конкуренції. Уже із 70-х років помітними тут стали посилення концентрації виробництва і капіталу, інтеграційні процеси. Зростають роль і значення транснаціональних корпорацій (ТНК), які намагаються скоротити своє відставання за рівнем концентрації виробництва й капіталу від ТНК США. Проте їхня галузева спеціалізація менш рухома, ніж в американських та японських ТНК, відстають вони і за рівнем прибутків.

Західна Європа – потужний фінансовий центр світу. Тут зосереджено 60 із 200 найбільших за активами банків. Крім взаємного обігу капіталу між країнами регіону відбувається його міграція на світовому рівні. Фінансовими столицями є Лондон, Франкфурт-на-Майні та Цюрих. У деяких країнах інтенсивно розвивається банківська

сфера. Особливо виділяються Швейцарія з її відомими банками (нараховується до 1,5 тис. банків, але провідними є п'ять, чотири з яких розташовані в м. Цюріх) та Люксембург («податковий оазис», в якому нараховується понад 200 великих банків). У Європі сконцентровано більшість золото-валютних запасів світу.

У міжнародному географічному поділі праці (МГПП) країни Західної Європи представлені передусім галузями наукомісткого машинобудування (автомобільним, електронним та електротехнічним, авіабудуванням, виробництвом побутової техніки, точних приладів – годинників, оптики тощо), хімічною промисловістю (переважно галузями оргсинтезу та тонкої хімії), окремими галузями легкої (виробництво елітних тканин, одягу, взуття) та харчової промисловості (м'ясопереробною; молочною, сироробною, пивоварною, виноробною галузями тощо).

У сільському господарстві західноєвропейських країн переважають галузі інтенсивного тваринництва (молочно-м'ясне скотарство, свинарство та птахівництво), в землеробстві – вирощування кормових, технічних (картопля, цукровий буряк, соняшник), зернових культур (пшениця, кукурудза), овочів, фруктів, винограду, квітів.

5. Західна Європа насичена різноманітними шляхами сполучення, обслуговується всіма видами транспорту. Транспорт виконує тут величезну роботу як для обслуговування власного господарства, так і для забезпечення значного транзиту.

Транспортна система – так званого європейського типу, характеризується дуже густою мережею залізниць (особливо країни Бенілюксу, ФРН), загальна довжина яких становить 114592 км; із них 40% припадає на ФРН і 29% – на Францію. Високошвидкісні залізниці функціонують у Франції (на лінії Париж – Ліон завдовжки 425 км уперше в світі почав курсувати поїзд зі швидкістю до 400 км/год.), у Рурі (Німеччина) існує система залізниць «Інтерсіті». Проте роль залізничного транспорту в регіоні останнім часом знижується.

Автомобільний транспорт успішно конкурує із залізничним і за багатьма показниками перевершує його. За кількістю автомобільного парку (107 млн. пасажирських і 14 млн. вантажних автомобілів) Західна Європа перебуває на 2-му місці у світі після Північної Америки.

Річковий транспорт дуже важливий для внутрішніх вантажних

перевезень. Авіаційний транспорт незамінний у міжнародних пасажирських перевезеннях. Морський транспорт здійснює переважно вантажні міжнародні перевезення. У регіоні функціонує система нафто- і газопроводів із родовищ Північного моря, поромні переправи. З 1994 р. діє тунель під Ла-Маншем завдовжки 49,7 км, який з'єднує Францію і Велику Британію, напрямком Лондон–Кале–Париж.

Питання до самопідготовки:

1. Чим зумовлена вигідність ЕГП Західної та Північної Європи.
2. Характеристика природних умов регіону.
3. Важливі регіони видобутку корисних копалин.
4. Розгляд водних, лісових та агрокліматичних ресурсів Західної та Північної Європи.
5. Сучасні тенденції демографічної політики в регіоні.
6. Основні напрями розвитку промисловості регіону. Вплив НТР на спеціалізацію промисловості.
7. Особливості ведення сільського господарства в країнах Західної та Північної Європи.
8. Роль транспорту у вантажо- та пасажироперевезеннях в регіоні.

ТЕМА 4. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ СХІДНА ТА ПІВДЕННА ЄВРОПА

План:

1. ЕГП Східної Європи.
2. Природні умови та ресурси.
3. Характеристика населення.
4. Загальна характеристика господарства.
4. Розвиток промисловості та сільського господарства регіону.
5. Транспортний комплекс Східної Європи.

Розглянемо як приклад Східну Європу.

1. Країни Східної (Центральної) Європи як соціально-політичну й економічну цілісність почали виокремлювати у 90-ті роки ХХ ст. Пов'язано це з розпадом колишнього СРСР і соціалістичної системи, утворенням незалежних держав. Регіон охоплює 10 країн: Білорусь, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Росія (європейська частина), Словаччина, Угорщина, Україна, Чехія.

Економіко-географічне положення Східної Європи вирізняється такими особливостями:

- межування на заході з високорозвинутими країнами, а на сході й південному сході – з Росією і країнами Південно-Східної Європи – потенційними ринками збуту для Східної Європи;

- проходження через регіон транс'європейських транспортних магістралей меридіонального і широтного напрямків. Перші з них зв'язують Скандинавські країни та Фінляндію з країнами Дунайського басейну і Південної Європи, а другі забезпечують зв'язок між сходом і заходом материка;

- центральне положення між заходом і сходом європейського масиву країн;

- вихід до морів (Балтійського, Чорного та Азовського), що забезпечує пряму вигоду для транспортно-торговельних зв'язків;

- велика протяжність території регіону з півночі на південь, різноманітність природних умов, що істотно впливає на спеціалізацію сільського господарства, геологічна та тектонічна будова території – на розміщення різних видів мінеральної сировини.

Усі країни регіону входять до ООН. Росія, Україна й Білорусь – до СНД, Польща, Чехія та Угорщина – до НАТО.

2. Довжина берегової смуги (без урахування Росії) – 4682 км. Білорусь, Словаччина, Угорщина, Чехія не мають виходу до Світового океану.

У рельєфі чітко простежуються: низовини, горбкуваті рівнини і гори. Територія переважно рівнинна. Гірські масиви здебільшого розташовані краєм регіону: південь оточують Кавказькі та Кримські гори, північ – Хібіни, схід європейської частини Росії – одна з найдавніших (герцинської складчастості) гірська система Європи – Уральські гори, захід регіону – Судетські, Богемські та Карпатські гори. У горах виражена вертикальна зональність.

Три чверті території регіону займають рівнини, а Східно-Європейська (Руська) є однією з найбільших на земній кулі (майже 5 млн. км²). На ній (середня висота понад 170 м) розташовані височини (Тіманський і Донецький кряжі, Середньоруська, Придніпровська, Приволзька, Подільська тощо), на півдні – смуга приморських низовин – Причорноморська, Прикаспійська.

Клімат на переважній частині території – помірно-континентальний, на крайньому півдні регіону – Південному березі Криму – субтропічний (середземноморський).

Досить густою є річкова мережа в регіоні. Рівнинні Дунай, Вісла, Одер, Тиса, Волга, Кама, Дніпро, Дністер та їхні притоки переважно повноводні, мають спокійну течію і тому відносно малу енергію.

Багато тут й озер: Карельська озерна країна, Ладозьке, Онезьке, Чудське, Балатон, Шацькі озера та інші. Лише у Литві їх налічується майже 4000. У Білорусі, на півночі України, у Польщі величезними є площі болотистих територій, найбільш відомі – Прип'ятські болота.

Регіон має значні мінеральні ресурси, за їх багатством і різноманітністю посідає одне з перших місць у Європі. Він цілком задовольняє свої потреби у кам'яному вугіллі (Верхньосілезький (Польща), Кладненський, Остравсько-Карвінський (Чехія), Донбас, Львівсько-Волинський (Україна), Східнодон-баський, Печорський (Росія) басейни), бурому вугіллі, яке видобувають у всіх країнах переважно відкритим способом (Підмосковний басейн у Росії, Дніпровський басейн в Україні, центральні райони Польщі, північ Угорщини). На нафту й газ багаті надра Росії (Волзько-Уральська, Тіmano-Печорська провінції), є незначні запаси в Україні (Прикарпаття, Дніпровсько-Донецький басейн) і в Угорщині

(Середньодунайська низовина), а також на півдні Білорусі (Річиця). Торф залягає в Білорусі, Польщі, Литві, на півночі України, найбільші запаси горючих сланців – в Естонії (Кохтла-Ярве) та Росії (Сланці). Значну частину паливно-енергетичних ресурсів, особливо нафти й газу, країни змушені завозити.

Рудні корисні копалини представлені залізними рудами (Криворізький басейн в Україні, Карелія, Кольський п-ів, Курська магнітна аномалія (КМА) в Росії), марганцем (Нікопольський басейн в Україні, який за запасами найзначніший в Європі та другий у світі), мідними рудами (Нижньосілезький басейн у Польщі та Урал у Росії), бокситами (північний захід Угорщини), ртуттю (Микитівське родовище в Україні), нікелем (Хібіни в Росії).

Серед нерудних корисних копалин наявні істотні запаси кам'яної солі (Донбас і Крим в Україні, нижня течія Вісли в Польщі), калійної солі (Передкарпаття в Україні, Солігорськ у Білорусі, Солікамськ, Березняки в Росії), сірки (південний схід та Передкарпаття у Польщі, захід і Передкарпаття – родовище Новий Роздол – в Україні), бурштину (Латвія і Калінінградська область Росії), фосфоритів (Ленінградська область Росії, Естонія), апатитів (Хібіни в Росії).

Лісові ресурси найбільші в Росії, Білорусі, Польщі, Словаччині, Україні. Основну частину лісових площ становлять насадження, що захищають води, поля, морське узбережжя, ландшафт, а також гаї та парки в рекреаційних районах. У Росії (переважно на півночі) ліси мають промислове значення. Середня лісистість регіону – 33%.

Агрокліматичні ресурси найсприятливіші у південній частині регіону завдяки достатній кількості тепла: Україна, південь Росії, Угорщина.

3. Чисельність населення. На території Східної Європи без урахування Росії проживає 127,1 млн. осіб. Найбільша чисельність населення припадає на Україну і Польщу. В інших країнах вона коливається від 1,5 до 10,5 млн. осіб.

Демографічна ситуація є досить складною, що зумовлено наслідками Другої світової війни, зростанням урбанізації та пов'язаним із нею промисловим розвитком держав.

Як і в більшості інших європейських країн, природний приріст населення в останні десятиліття суттєво зменшився, передусім внаслідок різкого зниження народжуваності, а в Україні, Росії, Білорусі та Словаччині став від'ємним. Скорочується і чисельність

населення – показники народжуваності нижчі від рівня смертності, що зумовило процес старіння населення. Помітно збільшилася кількість осіб старших вікових груп (65 років і більше), яка становить 14% , натомість скоротилася кількість молоді (до 14 років) – 18% усього населення. За статевим складом населення переважають жінки (53%).

Расовий склад. Серед мешканців регіону переважають представники перехідної (середньоевропейської) групи європеїдної раси, із середньоінтенсивною пігментацією шкіри, різноманітним кольором очей (блакитні, сірі, зелені, карі), волоссям усіх відтінків: від білявого до темно-каштанового та чорного. На півночі європейської частини Росії та на узбережжі Балтійського моря мешкають групи північних європеїдів, які вирізняються значною депігментацією шкіри, очей та волосся. В районі Кольського п-ова в Росії проживають невеликі групи саамів, які належать до перехідної лапоноїдної раси, що склалася в процесі тривалої взаємодії північних європеїдів та монголоїдів.

Релігійний склад. У регіоні домінує християнство, представлене всіма напрямками: католицизм сповідують у Польщі, Чехії, Словаччині, Литві, значна кількість угорців і латишів; православ'я – в Україні, Росії, Білорусі; протестантизм (лютеранство) – в Естонії, більшість латишів і частина угорців; до уніатської (греко-католицької) церкви належать західні українці та західні білоруси.

Населення розміщене відносно рівномірно. Середня густина – майже 87 осіб/км², максимальна – в Чехії (134,1 осіб/км²), високі показники (понад 100 осіб/км²) спостерігаються в Польщі, Словаччині, Угорщині, мінімальні – в європейській частині Росії (27 осіб/км²) та Естонії (28,6 осіб/км²). Арктичні острови постійного населення не мають.

Рівень урбанізації невисокий – в середньому 68%. Максимальні показники – в Росії (74%), Латвії та Естонії (73%), мінімальні – в Словаччині (59%). Чисельність міського населення постійно збільшується.

Трудові ресурси приблизно становлять 138 млн. осіб (56% всього населення). У промисловості зайнято 40-50% працюючого населення, у сільському господарстві – 20–50%, у невиробничій сфері – 15-20%.

4. На початку 90-х років ХХ ст. країни Східної Європи розпочали перехід до ринкових засад економічного життя.

Трансформація соціально-економічних систем у кожній із них супроводжувалася відчутним спадом виробництва, зниженням рівня життя, що тривали до 1997 р. В останні роки минулого століття розпочалися глибокі економічні й політичні перетворення, спрямовані на підвищення ефективності економіки, утвердження сталих ринкових відносин, створення передумов для її збалансованого та стабільного зростання, поліпшення умов і якості життя населення, демократизацію суспільних відносин тощо.

Загалом найпомітніших результатів у здійсненні ринкових реформ досягли Угорщина, Чехія, Польща, країни Балтики. За показниками ВВП та його рівнем на душу населення ООН поділяє країни регіону на 3 групи:

- 1) Чехія, Польща, Угорщина, Словаччина (20–50% ВВП на душу населення від рівня США);
- 2) Естонія, Литва, Латвія (10–20%);
- 3) Україна, Білорусь, Росія (менше 10%).

Усі держави регіону належать до країн із середнім рівнем соціально-економічного розвитку.

У МГПП країни представлені галузями ПЕК (вугільною, нафтовою, газовою), металургією, хімічною промисловістю (переважно галузями основної хімії та вуглехімії), окремими галузями машинобудування (важкого, транспортного, сільськогосподарського та верстатобудуванням), лісопромисловим комплексом, легкою (текстильною, трикотажною, взуттєвою тощо) та харчовою (м'ясо- та рибопереробною, цукровою, олійною та борошномельною тощо) промисловістю.

Сільськогосподарська спеціалізація країн визначається вирощуванням зернових (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза), технічних (цукровий буряк, соняшник, льон, хміль) та кормових культур, картоплі, овочів тощо. Тваринництво представлене переважно молочно-м'ясним скотарством, свинарством, птахівництвом. У країнах узбережжя Балтійського моря здавна традиційним є рибальство.

5. У Східній Європі є всі види транспорту. За вантажообігом найбільше значення мають залізничний і морський.

Мережа автомобільних доріг розподілена в регіоні нерівномірно, найгустіша вона у західних його частинах – в Чехії, Польщі тощо. Автопарк нараховує 26,7 млн. пасажирських і 2,1 млн. вантажних

автомобілів.

Розвинутий у східноєвропейському регіоні річковий транспорт, зосереджений переважно на водних системах Дунаю, Дніпра, Волги. Завдяки йому частково розвантажено залізниці від перевезень піску, гравію, руд, мінеральних добрив тощо.

Повітряний транспорт використовується переважно для перевезення на значні відстані пасажирів, цінних вантажів.

Зросла роль трубопроводів (особливо після будівництва гілки Уренгой (Росія) – Білорусь – Польща – Лойна (ФРН)). Через територію регіону проходять нафтопроводи «Дружба», газопроводи «Союз», «Сяйво Півночі», «Блакитний потік», багато трубопроводів прокладено з портів Адріатики.

Питання до самопідготовки:

1. Чим зумовлена вигідність ЕГП Східної та Південної Європи.
2. Характеристика природних умов регіону.
3. Важливі регіони видобутку корисних копалин.
4. Розгляд водних, лісових та агрокліматичних ресурсів Східної та Південної Європи.
5. Сучасні тенденції демографічної політики в регіоні.
6. Основні напрями розвитку промисловості регіону. Вплив НТР на спеціалізацію промисловості.
7. Особливості ведення сільського господарства в країнах Східної та Південної Європи.
8. Роль транспорту у вантажо- та пасажироперевезеннях в регіоні.

ТЕМА 5. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ АЗІЯ

План:

1. ЕГП Південно-Східної та Південно-Західної Азії.
2. Природні умови та ресурси.
3. Характеристика населення.
4. Загальна характеристика господарства.
4. Розвиток промисловості та сільського господарства регіону.
5. Транспортний комплекс Південно-Східної та Південно-Західної Азії.

Розглянемо детально Південно-Східну та Південно-Західну Азію.

1. Південно-Східна Азія розташована на території півострову Індокитай і численних островах Малайського архіпелагу. Країни регіону межують з Південною і Східною Азією, Австралією та Океанією. До складу регіону входять 10 країн: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни.

Південно-Східна Азія з'єднує Євразію з Австралією, розмежовуючи водночас басейни Тихого й Індійського океанів. Територію регіону омивають моря, найбільшими з яких є Південнокитайське і Філіппінське моря Тихого океану, Андаманське море Індійського океану. Всередині Малайського архіпелагу розташовані численні відносно невеликі за площею міжострівні моря: Яванське, Сулу, Сулавесі, Молуккське, Банда, Флорес, Саву. Тому здавна морські транспортні зв'язки між островами мали велике значення для місцевих мешканців, а відносно невеликі відстані між островами сприяли цьому.

Через країни Південно-Східної Азії пролягають важливі повітряні й морські шляхи: Малаккська протока має таке ж велике значення для світового судноплавства, як і Гібралтарська протока, Панамський і Суецький канали.

Серед держав регіону одна абсолютна монархія – Бруней, три конституційні – Таїланд, Камбоджа, Малайзія, всі інші – республіки.

Країни Південно-Східної Азії є членами ООН. Усі, крім Камбоджі, входять до АСЕАН; Індонезія – до ОПЕК; Малайзія й Сінгапур – до АНЗЮК; Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд,

Філіппіни, Бруней, В'єтнам – до блоку Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва.

2. Велика протяжність території із заходу на схід (понад 4,5 тис. км), гірський рельєф, наявність двох частин – материкової й острівної – багато в чому визначають розмаїтість природних умов цієї частини Азії. Для регіону характерне значне розчленування рельєфу, зумовлене складною мережею скидів і складок у молодих горах. В рельєфі Малайського архіпелагу і півострова Малакка переважають гори і височини, які часто переходять у прибережні неширокі заболочені низовини. Тут багато вулканів, у тому числі діючих, тільки в Індонезії їх нараховується до 60.

Південно-Східна Азія розташована в екваторіальному (великі частини Малайського архіпелагу) і субекваторіальному (материкова частина) кліматичних поясах. Величезний вплив мають мусонні вітри, чергування яких зумовлює зміну сухого й дощового сезонів. Філіппінські острови, як ніякий інший район земної кулі, потерпають від тропічних ураганів – тайфунів.

Більшість великих рік материкової частини починаються у межах Гімалайсько-Тибетської гірської системи. Густа річкова мережа має дощове живлення. Переповнюючись водою в період мусонних злив, ріки надзвичайно міліють, а іноді й зовсім пересихають у сухий період року. Найбільші ріки регіону – Меконг, Хонг, Іраваді, Капуас, Соло та ін.

Озер небагато. Найколеритнішим серед них є озеро Сап, у якому збереглася морська фауна. В ньому багато риби, і в сухий період місцеві жителі збирають її кошиками біля узбережжя.

Надра території досліджені слабо, але розвідані запаси свідчать про багаті поклади мінеральних ресурсів. Кам'яного вугілля в регіоні дуже мало, лише на півночі В'єтнаму залягають незначні його запаси. У шельфовій зоні Індонезії, Малайзії та Брунею видобувають нафту й газ. Через регіон простягається найбільший у світі металогенічний «Олов'яний пояс» Азії. Мезозойські відкладення зумовили багатющі запаси кольорових металів: олова, вольфраму. Багатий регіон на мідь, цинк, свинець, молібден, нікель, сурму, золото, кобальт, М'янма – на срібло, Філіппіни – на мідь та золото. Нерудні корисні копалини представлені калійною сіллю (Таїланд, Лаос), апатитами (В'єтнам), дорогоцінними каменями (сапфір, топаз, рубін) у Таїланді.

Теплий і вологий клімат є основною передумовою відносно

високої ефективності землеробства, протягом року тут збирають 2–3 врожаї. На достатньо родючих червоних і жовтих фералітних ґрунтах вирощують багато сільськогосподарських культур жаркого поясу (рис, кокосова пальма, каучукове дерево – гевея, банани, ананаси, чай, прянощі). На островах використовують не тільки прибережні території, а й згладжені вулканічною діяльністю схили гір (терасоване землеробство).

Водні ресурси активно використовують для зрошення земель в усіх країнах. Дефіцит вологи в сухий період року потребує чималих витрат на будівництво іригаційних споруд. Водні гірські артерії п-ва Індокитай (Іраваді, Менам, Меконг) і численні гірські річки островів здатні забезпечити потреби в електроенергії.

Винятково багаті лісові ресурси. Регіон розташований у Південному лісовому поясі, ліси вкривають 42% його території. Численні лісові масиви мають Бруней (87%), Камбоджа (69%), Індонезія (60%), Лаос (57%), а в Сінгапурі загальна площа лісів – всього 7% (найнижчий показник у регіоні).

3. На території регіону мешкає 502,5 млн. осіб. Максимальна чисельність – в Індонезії (273 млн.), мінімальна – в Брунеї (452 тис.). За кількістю жителів країни дуже контрастні.

У Південно-Східній Азії завжди були високими показники природного приросту населення – в середньому 2,2% на рік, а в окремих випадках – до 40%. Дитяче населення (до 14 років) становить 32%, особи похилого віку – 4,5%. Жінок дещо більше, ніж чоловіків (50,3 та 49,7% відповідно).

Расовий склад. Переважна більшість населення належить до перехідних типів між монголоїдною й австралоїдною расами.

В окремих районах збереглися не змішані з монголоїдами «чисті» австралоїдні групи: ведоїди (Малаккський п-ів), близькі до папуасів мешканці Східної Індонезії, негрितоський тип (на півдні п-ву Малакка і на Філіппінах).

Релігійний склад. Етнічний склад та історична доля народів регіону зумовили його релігійну мозаїчність. Найпоширенішими є такі конфесії: буддизм – у В'єтнамі (махаяна – найлояльніша форма буддизму, співіснує з місцевими культурами), в інших буддійських країнах – хінаяна); іслам сповідують майже 80% населення Індонезії, Малайзії, частково на Філіппінах; християнство (католицизм) є основною релігією Філіппін (наслідки іспанської колонізації),

частково в Індонезії; індуїзм особливо виражений на о. Балі в Індонезії. Аборигени країн Південно-Східної Азії широко сповідують місцеві культу.

Розміщення населення. Населення розміщене вкрай нерівномірно. Максимальна густина – на о. Ява, де проживає до 65% населення всієї Індонезії. Більшість жителів Індокитаю проживає в долинах рік Іраваді, Меконгу, Менема, тут густина населення досягає 500–600 осіб/км², а у деяких районах – до 2000. Гірські окраїни півострівних держав і більшість невеличких островів заселені дуже слабо, середня густина населення не перевищує 3–5 осіб/км². А в центрі о. Калімантан і на заході о. Нова Гвінея є незаселені території.

Високою є питома вага сільського населення (майже 60%). Останніми десятиріччями внаслідок міграції сільських жителів і природного приросту збільшується кількість міського населення. Швидко зростають передусім великі міста, майже всі з них (за винятком Ханоя і Бангкока) виникли в колоніальну епоху. В містах мешкає понад 1/5 жителів (М'янма – 26%, Лаос – 22, В'єтнам – 21, Камбоджа – 21, Таїланд – 20% тощо), тільки в Сінгапурі вони становлять 100%. Загалом це один з найменш урбанізованих регіонів світу.

Міста-мільйонери, як правило, є портовими або припортовими центрами, що сформувалися на основі торговельної діяльності. Міські агломерації регіону: Джакарта, Маніла, Бангкок, Янгон, Хошімін, Сінгапур, Бандунг, Сурабая, Ханой та ін.

Трудові ресурси налічують понад 300 млн. осіб, з яких 53% зайнято у сільському господарстві, 16% – у промисловості, інші задіяні у сфері послуг.

4. Протягом повоєнного часу роль країн Південно-Східної Азії у світі, особливо в Тихоокеанському регіоні, неухильно зростає. Це зумовлене вигідним географічним і військово-стратегічним положенням країн, багатими природними ресурсами, динамічним політичним та економічним розвитком.

За напрямками суспільно-економічного розвитку регіон неоднорідний. Після Другої світової війни країни його розколотися на 2 групи: В'єтнам, Лаос, Камбоджа орієнтувалися на радянську командно-адміністративну модель розвитку (згодом до них приєдналася і М'янма), а країни АСЕАН (Малайзія, Індонезія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней) – ринкову. Всі країни Південно-

Східної Азії стартували з однакового рівня, але країни АСЕАН домоглися у другій половині ХХ ст. відчутних економічних результатів, що позитивно позначилося й на соціальних параметрах життя їх населення. З другої половини 80-х років колишні соціалістичні держави Південно-Східної Азії почали перехід до ринку, але й нині вони залишаються найменш розвинутими країнами світу.

У МГПП регіон представлений галузями видобувної промисловості, передусім нафтовою та оловодобувною. Добре розвинуті вирощування гевеї та виготовлення натурального каучуку. Він є одним з провідних у світі за вирощуванням рису, кокосової пальми. Найважливішою галуззю спеціалізації є заготівля та експорт тропічної деревини. Наявність у Сінгапурі одного з найбільших у світі портів та великого аеропорту забезпечує йому статус важливого транспортно-посередницького центру регіону. Деякі країни, особливо Таїланд, Сінгапур, мають досить міцні позиції у сфері туристського бізнесу.

5. Загалом транспорт регіону розвинутий нерівномірно. Нечисленні залізниці зв'язують основні товаровиробничі райони із столицями. Загальна їх протяжність – 25339 км, а Лаос і Бруней залізниць не мають.

Останнім часом швидкими темпами розвивається автомобільний транспорт. Головну роль в усіх країнах відіграє водний транспорт, у півострівних – річковий, острівних – морський. Дуже важливе значення в транспортному комплексі має Малаккська протока (довжина її – 937 км, найменша ширина – 15 км, найменша глибина на фарватері – 12м). Для перевезень між островами використовують і вітрильники. Власні торгові флоти мають Сінгапур, Таїланд, Індонезія.

Відчутно прогресує в регіоні авіатранспорт.

Розглянемо Південно-Західну Азію.

1. До складу регіону входять 19 країн, на які припадає до 17% території Азії та майже половина її держав: Азербайджан, Афганістан, Бахрейн, Вірменія, Грузія, Ємен, Ізраїль, Ірак, Іран, Йорданія, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Туреччина. Займає він півострів Мала Азія, Вірменське та Іранське нагір'я, частково Великий і Малий Кавказ, Месопотамію, Палестину, Аравійський півострів і острів Кіпр.

Країни регіону мають давню історію і такі особливості:

– розташування на «жвавому місці» – стику трьох частин світу:

Азії, Європи й Африки, межування з країнами регіонів Південна та Південно-Східна Європа, Північна Африка, Північна та Центральна і Південна Азія;

- більша частина території регіону омивається морями: Середземним, Чорним, Червоним і Каспійським морем-озером, а також Перською затокою Аравійського моря. За доступністю суші з моря регіон поступається тільки Європі;

- наявність найдавніших центрів цивілізації;

- давні традиції політичної інтеграції країн регіону. Протягом сторіч вони входили до складу могутніх державних утворень (арабські халіфати, Османська імперія). Дотепер, особливо у фундаменталістському середовищі, живі ідеї єдиної арабської держави;

- належність більшості країн до ядра ісламського світу. Іслам виник тут на початку VII ст. у західній частині сучасної Саудівської Аравії і поширився насамперед у країнах регіону. Нині головні центри, найбільші духовні святини ісламу розташовані саме тут. Крім ісламу, регіон є батьківщиною християнства та іудаїзму;

- політична напруженість у регіоні, який є найбільшим світовим імпортером зброї. За кількістю національно-релігійних конфліктів і осередків напруженості він не має собі рівних у світі.

Усередині регіону виділяють декілька субрегіонів: Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя, Левант (у вузькому значенні – Сирія, Ліван, а в широкому – Середземноморське узбережжя Азії). Також поширена самоназва арабських країн Сходу – Машрик, на відміну від арабських країн Заходу – Магриб, розташованих у межах Африки.

Країни регіону входять до ООН, ЛАД, ОПЕК (Ірак, Іран, Кувейт, Саудівська Аравія, Катар, ОАЕ). Туреччина з 1955 р. входить до НАТО, а з 1961 р. – до ОЕСР, з 2004 р. до ЄС.

2. Південно-Західна Азія охоплює значну частину Близького і Середнього Сходу, півострови Мала Азія та Аравійський, Закавказзя, Вірменське й Іранське нагір'я, Месопотамію, острів Кіпр і низку невеликих островів Перської затоки та Червоного моря. Довжина берегової смуги – 13 638 км.

Різноманітними є природні ландшафти, де переважають випалені сонцем пустелі, напівпустелі та гірські системи.

До великих гірських систем регіону належать Кавказькі гори, Іранське й Анатолійське (Малоазійське) нагір'я, Гіндукуш, Загрос,

Ельбурс, Хіджаз, Асир, Мекран, Оманські, Сирійські, Туркмено-Хорасанські гори та ін. Найбільша низовина регіону – Месопотамська, що розташована у долинах річок Тигр та Євфрат і є одним із великих зрошуваних оазисів світу.

Регіон розміщений у субтропічному і тропічному поясах. Клімат дуже жаркий і сухий.

Гідромережа регіону порівняно густа у горах, дуже розріджена на рівнинах. Великі ріки: Тигр, Євфрат, Кура, Ріоні, Амудар'я, Пяндж, Кизил-Ірмак та ін. Чимало малих і середніх рік закінчується у безстічних басейнах або зникає у пісках.

На озера багаті переважно гірські території Кавказу, Малоазіатського нагір'я, де розташовані мальовничі тектонічні озера Севан, Ріца (перебуває під охороною, а також національний парк навколо нього), Ван, Туз, Урмія. Особливо виділяється Мертве море (безстічне озеро), яке знаходиться у тектонічній западині.

У регіоні зосереджені одні з найбільших пустель світу: Руб-ель-Халі (на південному сході Аравійського півострова, площа – до 650 тис. км²), Великий і Малий Нефуд, Сирійська пустеля, Деште-Лут, Деште-Кевір та ін. Усі пустелі вкриті величезними барханами.

Регіон багатий на мінеральні ресурси. Головне багатство – нафта й газ. Запаси нафти оцінюються у 50 млрд. т (60% запасів світу), щорічне видобування – майже 1 млрд. т (40% світового видобутку). Запаси газу – понад 10 трлн. м³ (30% запасів світу), щорічний видобуток – до 10% світового. Регіон багатий і на інші корисні копалини, що використовуються переважно для місцевих потреб: фосфорити (Йорданія, Сирія, Іран), мідь (ОАЕ), золото (Саудівська Аравія), сірка (Іран, ОАЕ), кам'яна сіль (Ємен), калійна сіль (Ізраїль), хром (Туреччина), горючі сланці (Йорданія).

Водні ресурси дуже обмежені. Традиційна східна культура виробила численні прийоми раціонального водоспоживання.

Регіон бідний на *лісові ресурси*. Середня лісистість – 9,1%. У деяких країнах через переважання пустель і напівпустель цілком відсутня лісова рослинність (Бахрейн, Кувейт, Йорданія, Афганістан, Катар, Ємен, ОАЕ, Саудівська Аравія). Багата субтропічна і гірська флора характерна для Грузії, Кіпру, Туреччини, Ірану.

3. У південно-західноазіатських країнах мешкають понад 284 млн. осіб. Більше 80% населення проживає у Туреччині, Ірані, Іраку, Афганістані, Саудівській Аравії.

Вплив ісламу на життя більшості країн позначився і на демографічних показниках: простежується швидке зростання населення, «демографічний вибух». Показники народжуваності дуже високі – 20–35‰ на рік. Середні щорічні темпи приросту населення – 2,8%. Максимальні значення спостерігаються в Катарі та ОАЕ (5,8%), Йорданії (4,7%), Омані (4,5%), Саудівській Аравії (4,3%), Ємені (4,2%), що є одними з найвищих рівнів у світі; мінімальні – у Грузії (0,2%), Кувейті (0,3%), Азербайджані, Вірменії, Туреччині (1,7%), на Кіпрі (1,2%). Смертність за останні десятиріччя знизилася, а середня тривалість життя зросла. Рівень дитячої смертності в окремих країнах ще дуже високий, наприклад в Афганістані – майже 150–200‰ на рік (один із найвищих у світі).

Чоловіки чисельно переважають над жінками – 53% населення. У всіх мусульманських країнах діти і молодь у віковій структурі населення становлять 33%. Кількість літніх людей у регіоні незначна (5%), але спостерігається тенденція до її збільшення за рахунок зростання тривалості життя. У чоловіків вона становить 67 років, у жінок – 71 рік.

Расовий склад. Переважна більшість населення регіону належить до південної расової групи великої європеоїдної раси. Виділяється значною пігментацією шкіри, темним, переважно чорнявим хвилястим волоссям, темними (карими та чорними) очима.

Релігійний склад. Більшість населення сповідує іслам різних напрямів: сунізм (переважна частина ісламських країн), шиїзм (Іран, частково Ірак, Азербайджан, Ємен), ваххабізм – Саудівська Аравія, хариджизм (ортодоксальний іслам) – Оман. Регіон є батьківщиною ісламу.

Євреї Ізраїлю сповідують іудаїзм – офіційну релігію в державі, хоча законодавче це не підтверджено. Греки-кіпріоти і грузини – православні, а вірмени належать до вірмено-григоріанської церкви. Приблизно 1/2 населення Лівану – представники місцевих християнських церков католицького і православного напрямів.

Розміщення населення. Через особливості природних умов основна маса жителів регіону проживає на узбережжі, у гірських долинах і низовинах (наприклад, Араратська долина Вірменії, Колхіда у Грузії тощо), у долинах великих рік – Месопотамія в Іраку (середня густина населення – 80–100 осіб/км² і більше). Величезні райони пустель Аравії й Іранського нагір'я заселені слабко (1 особа/км²) або

взагалі не мають постійного населення.

Рівень урбанізації загалом невисокий і становить у середньому 65% : у Кувейті – 97%, Катарі – 92, Ізраїлі – 91, ОАЕ – 90, в Ємені – 34, в Афганістані – 18, в Омані – 13% (один із найнижчих показників у світі). Найбільшими агломераціями регіону є: Тегеран, Стамбул, Анкара, Багдад. Міста-мільйонери – Ер-Ріяд, Джидда, Дамаск, Ізмір, Бейрут, Баку, Єреван тощо.

Майже половина населення проживає в сільській місцевості, здебільшого компактними селами.

Переважає частина місцевого населення зайнята у сферах управління, торгівлі, фінансів або живе на відсотки з капіталу. Більшість економічно активного населення (особливо до 80–90% у виробничій сфері) багатьох нафтовидобувних країн регіону (крім Ізраїлю, Ірану, Іраку, Туреччини, Кіпру, Афганістану) становлять іммігранти з бідних арабських країн, яких приваблюють заробітки, що у 10–15 разів перевищують рівень оплати праці на їх батьківщині. Останніми десятиріччями помітне збільшення кількості іноземних робітників і в галузях сфери послуг.

4. Країни Південно-Західної Азії помітно різняться як за напрямками соціально-економічного розвитку, так і за його рівнем. За цими критеріями їх об'єднують у такі групи:

- багаті нафтоекспортуючі країни із високими показниками ВВП і національного доходу («золоті князівства» Перської затоки) – ОАЕ, Кувейт, Катар, Бахрейн, Саудівська Аравія, Оман;

- розвинуті країни «переселенського капіталізму» – Ізраїль;

- країни групи НІК – Туреччина (3-тя хвиля в Азії);

- країни-«середняки» – Іран, Ірак. До цієї групи належать також країни Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан), яких ще відносять до категорії країн із перехідною економікою;

- найбідніші країни – Йорданія, Ємен, Сирія, Афганістан. Найбідніша держава регіону – Афганістан (належить до десятки найбідніших держав світу).

Нині у структурі ВВП нафтодобувних країн регіону зросла питома вага промисловості: 13% в Іраку, 55–56% в Омані, ОАЕ, Кувейті. Частка промисловості у ВВП країн агропромислової групи значно нижча: 20% у Сирії, 10% у Лівані та 7% у Йорданії. На обробну промисловість припадає майже 14% вартості ВВП країн регіону.

Важливим у структурі господарства регіону є сектор торгівлі та

послуг. У 2009 р. його питома вага у загальній вартості ВВП становила приблизно 51%. Це збільшення зумовлене скороченням обсягів продукції сільського господарства і промисловості у нафтовидобувних країнах.

Впливовим фактором економічного розвитку в багатьох країнах регіону є державний сектор економіки. Це пояснюється передусім тим, що значні фінансові ресурси від експорту нафти контролюються державою. Крім того, держава та державний сектор традиційно відігравали важливу роль в економічному житті регіону. У країнах Близького Сходу держава визначає головні завдання та напрями економічної стратегії, використовуючи довгострокове планування як інструмент її реалізації.

Однак у регіоні досить відчутною є нестабільність суспільно-політичного життя. В силу історичних особливостей розвитку, внутріполітичних протиріч (зумовлених найчастіше релігійно-етнічними чинниками) та великих запасів нафтогазової сировини країни регіону здавна є ареною міждержавних та міжнаціональних збройних конфліктів. Це спричиняє високий ступінь мілітаризації економіки. За останні десятиріччя військові витрати тут досягли в середньому 50% всіх військових витрат країн, що розвиваються. Ізраїль, Туреччина та Ірак мають розвинуті військово-промислові комплекси, виробляють власне військове озброєння, а інші країни регіону імпортують багато зброї та військової техніки.

У МГПП регіон виділяється передусім видобутком та експортом нафти, розвитком легкої (особливо у Туреччині та Ізраїлі) та харчової промисловості. За виробництвом та експортом ізіюму, сухофруктів, горіха-фундука, фініків, бавовни, тютюну, ангорської вовни регіон є провідним у світі. Останніми роками зросла його роль у розвитку міжнародного туризму.

5. Інтенсивного розвитку сучасні види транспорту набули з початком активного нафтодобування в багатьох країнах регіону.

Залізнична мережа загальною протяжністю 26689 км зосереджена у північно-західній частині, в прибережних районах Середземномор'я, Туреччині, Ірані, Грузії, Азербайджані. Через територію багатьох країн проходить Транс'євразійська магістраль Берлін – Белград – Стамбул – Басра. У 1958 р. була відкрита залізнична поромна переправа через Босфор (Сіркелі-Хайдар) завдовжки 2 км, через яку здійснюється сполучення регіону з країнами

Європи. Бахрейн, Ємен, Кіпр, ОАЕ, Оман, східна частина Саудівської Аравії залізниць не мають, в Афганістані побудовано всього 24,5 км колії.

У зовнішніх і внутрішніх перевезеннях важливу роль відіграє автотранспорт. Найбільші автостради прокладено в усі центри цивілізації і райони видобутку нафти. Через територію регіону прокладено Трансаравійське шосе.

Важливе значення має морський транспорт. В усіх країнах останніми десятиріччями побудовано сучасні порти і доки, де обслуговують нафтові танкери, пасажирські лайнери і судна. Найбільший у регіоні флот – на Кіпрі («країна зручного прапору»), нараховує 2753 суден. Власні флоти мають Туреччина, Іран, Ірак, Кувейт, Сайдівська Аравія, Бахрейн. Через регіон проходять два важливі міжнародні морські шляхи: із Середземного моря в Індійський океан Суецьким каналом і з Чорного в Середземне море протоками Босфор і Дарданелли.

Країнам Південно-Західної Азії належить вагоме місце в системі міжнародних повітряних сполучень. Над територією регіону проходять найважливіші повітряні траси, які з'єднують Європу з Південною і Східною Азією та Австралією.

Регіон є одним із провідних у світі за потужністю і протяжністю трубопроводів. Біля Суецького каналу побудовано проміжний нафтопровід від Суеца до Александрії.

Питання до самопідготовки:

1. Чим зумовлена вигідність чи невивідність ЕГП регіонів Азії.
2. Характеристика природних умов регіону.
3. Важливі регіони видобутку корисних копалин.
4. Розгляд водних, лісових та агрокліматичних ресурсів Азії.
5. Сучасні тенденції демографічної політики в регіоні.
6. Основні напрями розвитку промисловості регіону. Вплив НТР на спеціалізацію промисловості.
7. Особливості ведення сільського господарства в країнах Азії.
8. Роль транспорту у вантажо- та пасажироперевезеннях в регіоні.
9. Геополітичні конфлікти в регіоні.

ТЕМА 6. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНІВ ПІВНІЧНА ТА ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА

План:

1. ЕГП регіонів Північна та Латинська Америка.
2. Природні умови та ресурси.
3. Характеристика населення.
4. Загальна характеристика господарства.
4. Розвиток промисловості та сільського господарства регіону.
5. Транспортний комплекс Північної та Латинської Америки.

Зважаючи на економічні, політичні та етнокультурні особливості, регіон Північна Америка часто називають «Англо-Саксонською Америкою», на відміну від Латинської Америки. Цим підкреслюється, що території регіону є переважно англомовними. До складу регіону входять дві суверенні країни (Канада, США) і три залежні території: Сен-П'єр і Мікелон (володіння Франції), Бермудські Острови (володіння Великої Британії) та Гренландія – найбільший острів на Землі, який належить Данії.

Географічне положення регіону дуже вигідне. Він омивається водами трьох океанів. Простори Атлантичного й Тихого океанів відокремлюють північноамериканські держави від Африки та Євразії, тільки на північному заході узбережжя близько підходить до берегів Росії. Морський кордон у Беринговій протоці пролягає між островами Діоміда. Довжина узбережжя – 266278 км (з Аляскою і Гаваями – 278172 км). Це здавна полегшувало торговельні зв'язки із заокеанським світом й одночасно гарантувало країнам регіону безпеку. Тихий та Атлантичний океани сприяють розвитку міжнародних зв'язків.

США і Канада є членами ООН, НАТО, НАФТА, ОАД, Канада входить до Британської Співдружності.

2. Природні умови Північної Америки багаті й різноманітні.

У регіоні надзвичайно своєрідний рельєф, компактно розташовані рівнинні та гірські області. Гірські ланцюги знаходяться у периферійних частинах території і витягнуті вздовж узбережжя.

Внутрішні райони регіону займають високі Великі рівнини на заході й низькі Центральні рівнини. Вздовж південно-східного

узбережжя простягаються берегові низовини.

Найцікавіша геологічна особливість Кордильєр на ділянці Скелястих гір – післявулканічні явища, найяскравіше виражені в районі Єллоустонського національного парку: виверження гейзерів, термальні джерела, грязьові вулкани тощо.

Через особливості орографічної будови території, що зумовлюють циркуляцію повітряних мас, у Канаді й США клімат дуже різниться: Канада – країна переважно помірною і субарктичного клімату, США – субтропічного і помірною.

На переважній території Північної Америки річкова мережа густа, ріки багатоводні. Найбільші ріки: Міссісіпі з Міссурі, Святого Лаврентія, Маккензі, Юкон, Колумбія, Колорадо.

У регіоні понад 4 млн. озер. Найбільші з них – Великі озера (Верхнє, Мічиган, Гурон, Ері, Онтаріо), Вінніпег, Велике Невільничє, Велике Ведмеже, Велике Солоне тощо. За кількістю озер Канада посідає 1-ше місце у світі. Озера завдяки порізанім скелястим берегам і чистій воді надзвичайно мальовничі, їх береги – улюблене місце відпочинку північноамериканців.

Світове значення мають запаси різних корисних копалин. Надра регіону містять величезні багатства, які представляють майже всю таблицю Менделєєва: кольорові, рідкісні та благородні метали, залізна руда, уран, нафта, природний газ, кам'яне вугілля, азбест, калійні солі та багато інших.

Величезні ресурси прісної води зосереджені у Великих озерах і найбільших ріках. Могутнім є гідроенергопотенціал території, особливо у Кордильєрах та Аппалачах.

Земельні ресурси різнопланові, серед них величезні площі займають землі, придатні для сільськогосподарського використання. У Північній Америці переважають родючі чорноземоподібні ґрунти прерій і субтропічні червоноземи.

У Північній Америці великі запаси лісових ресурсів, більшість яких припадає на Канаду (понад 1/2 її площі зайнята лісами). Заліснена площа регіону – майже 500 млн. га, промислові ліси займають 290 млн. га. Середня лісистість регіону – 40% .

3. Демографічна ситуація в регіоні типова для високорозвинутих держав. Середній річний приріст населення – 1,1%. Це зумовлено швидким зниженням народжуваності та скороченням середніх розмірів сім'ї. Зростає відсоток дводітних і особливо одnodітних й

бездітних сімей, що пов'язано з великою кількістю розлучень (на 1000 шлюбів припадає 543 розлучення). У статевій структурі населення жінки переважають над чоловіками (50,5%). У віковій структурі швидко зростає питома вага літнього населення (14%), а кількість дітей становить всього 18%.

Населення Північної Америки сформувалося внаслідок імміграційних процесів – змішання різноманітних расових груп. Воно складається з представників трьох великих рас: європеоїдів (81%), монголоїдів (індіанці, ескімоси, алеути, азіати) та негроїдів (нащадки негрів-рабів з Африки).

Релігійний склад. Дуже різноманітний: у США і Канаді зареєстровано понад 260 конфесій, у тому числі 86 налічують понад 50 тис. послідовників кожна. Більшість населення у США (55%) сповідує протестантизм. Найчисельнішими церквами є англіканська, лютеранська, баптистська й методистська. Значна кількість американського (37%) і канадського (46%) населення є католиками.

Через особливості природних умов Північної Америки населення розміщене вкрай нерівномірно. Середня його густина в США – 34,6 осіб/км², у Канаді – 3,8, на Алясці – 0,6 осіб/км², а деякі північні райони Канади взагалі не мають постійного населення. Найвища густина – в районах концентрації великих міст, де міські агломерації (у Північній Америці вони називаються метрополітенами), злившись, утворюють гігантські мегалополіси.

Загальна зайнятість населення – 248 млн. осіб, з яких 3% працює у сільському господарстві, майже 26% – у промисловості та велика частина – у третинному секторі економіки.

4. США. Це наймогутніша за економічним, політичним і військовим потенціалом країна. Перебуваючи далеко від театрів військових дій впродовж ХХ ст., США майже не відчували на собі безпосередніх ударів світових війн, а, навпаки, використовували їх як потужний фактор розширення своїх ринків. За роки Другої світової війни країна подвоїла економічний потенціал, залишивши далеко позаду конкурентів із Західної Європи та Японії, ставши абсолютним світовим лідером за багатьма показниками. На США припадає 12,6% світового експорту, в тому числі 11,5% промислового, 13,5% експорту машин та транспортного устаткування, 13% експорту хімічної продукції.

Як безсумнівний лідер континенту і визначний центр світового

господарства, США мають у своєму розпорядженні всі існуючі на Землі матеріальні й нематеріальні виробництва, серед яких провідними є галузі високих технологій та наукомісткі: автомобілебудування, авіаракетокосмічна, електронна промисловість, хімія органічного синтезу, галузі ВПК тощо. Володіють вони і найбільшим у світі науково-технічним потенціалом, який у сучасних умовах є вирішальним фактором розвитку економіки. Держава фінансує майже 46% науково-дослідних робіт, створення складного та коштовного обладнання. Тут уперше у світовій практиці було створено науково-промислові й технологічні парки і поліси, в яких територіально об'єдналися наукові дослідження і науко-місткі виробництва. Такі утворення функціонують у різних місцях: вздовж кільцевої дороги № 128 у Бостоні, «Силіконова долина» у Каліфорнії (найбільше скупчення виробництв і наукових організацій в електронній промисловості), Санділ, Портленд, університети й інститути: Джона Хопкінса, Массачусетський, Стенфордський, Вашингтонський, Мічиганський, Каліфорнійський, Колумбійський тощо. Термін «Силіконова долина» використовують на означення інших подібних утворень у світі.

Усі ці заходи забезпечили США провідні позиції у світі щодо виробництва продукції високих технологій – понад 36% (Японія – понад 20% , ФРН – понад 9%).

Рівноправно функціонують державна, велика корпоративна і дрібна приватна форми власності. Держава здійснює перерозподіл величезних коштів, які отримує від податків та різноманітних державних зборів, спрямовуючи їх на розвиток інфраструктури (в тому числі спорудження швидкісних автомагістралей стратегічного значення, створення телекомунікаційних та інформаційних мереж тощо), на регулювання сільськогосподарського виробництва та зовнішньої торгівлі, на НДДКР та військові програми.

Концентрація виробництва в промисловості США відбувається в умовах сформованої монополістичної структури. Понад 150 промислових корпорацій належать до 500 найбільших за капіталами компаній світу.

США є також одним з найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції (до 12% світового виробництва пшениці, 46 – кукурудзи, 52 – соєвих бобів, 21 – бавовни, 17% – м'яса).

Вирішальну роль в економіці США відіграють транснаціональні

корпорації, серед яких наймогутнішими є «Майкрософт», «Еплл», «Ексон», «ІВМ», «Кока-Кола», «Мадженто», «Амазон», «ФіліпМоріс», «Гугл», «ФедЕкс», «Макдоналдс» тощо.

Великий бізнес переважає в обробній промисловості. У сфері роздрібно́ї торгівлі та послуг домінують дрібні (до 100 працівників) та середні (100–1000 працівників) фірми. Майже половину приросту національного доходу забезпечують підприємства малого бізнесу, які гнучко працюють не тільки у сфері послуг, переробці сировини, посередництві, а й у наукомістких галузях.

Особливістю сучасного економічного розвитку США є стрімке зростання продуктивності праці, передумова якого – відновлення технічної бази промисловості, сфери послуг на основі широкої комп'ютеризації та використання інформаційних технологій (на 100 зайнятих припадає понад 85 персональних комп'ютерів).

Канада, її економіка багато в чому подібна до США, відрізняючись водночас за багатьма параметрами:

- переважання у господарській структурі видобувної промисловості, особлива роль АПК і лісового комплексу, продукція яких домінує в експорті країни і визначає її роль на світовому ринку;
- сконцентрованість більшості населення, промислових і сільськогосподарських об'єктів на півдні, у прикордонній із США смузі. Понад 3/4 промислового потенціалу країни сконцентровано у провінціях Онтаріо і Квебек, які дають 77% обробної промисловості країни, а Манітоба, Альберта й Саскачеван – половину сільськогосподарської продукції. Спричинено це передусім природними умовами.

Банківська система Канади має високий ступінь концентрації (п'ять банків належать до 300 найбільших у світі). Канадські банки активно сприяють викупу місцевих фірм в іноземних власників.

Рівень витрат на НДДКР у ВНП Канади майже у 2 рази нижчий, ніж у США, Японії та ФРН. Фундаментальні наукові дослідження не настільки розвинуті, як прикладні та їх впровадження. Рівень технологічного оснащення та ефективності виробництва у деревообробній промисловості, чорній металургії, ядерній енергетиці, будівництві дуже високий. Канада єдина у світі в промислових масштабах використовує альтернативну енергетичну технологію – екстракцію нафти з бітумінозних порід (запаси бітуму в Канаді унікальні).

Приблизно 80% робочих місць забезпечує малий бізнес, а серед правових форм його організації чільне місце посідають акціонерні підприємства. Малі підприємства є приватними з кількістю зайнятих менше 50 осіб. Продуктивність праці становить 95% від рівня США, а в деревообробній та целюлозно-паперовій промисловості перевищує рівень США.

У Канаді 90% земельних площ, 70% лісових масивів є власністю держави. Вона контролює майже 70% залізниць, понад 10% видобутку вугілля та 16% потужностей чорної металургії. Державні електростанції виробляють майже 70% всієї електроенергії. Найкрупніша залізнична компанія «Канадіен нешнл», портове господарство – теж власність держави. У сфері її компетенції перебуває й атомна енергетика. Водночас державна власність не набула поширення в гірничодобувній та обробній промисловості, в торгівлі та будівництві, де головну роль відіграє національний та іноземний приватний капітал.

Отже, регіон Північної Америки у МГПП представлений передусім різноманітними галузями машинобудування, потужним видобувним комплексом, високорозвинутим ПЕК, хімічною промисловістю, лісовиробничим комплексом, галузями легкої та харчової промисловості.

У сільському господарстві переважають зерновий напрям, вирощування технічних культур (бавовник, цукрові буряк і тростина, соя, тютюн тощо). Країни регіону – одні з найбільших виробників овочів і фруктів у світі. У тваринництві традиційно переважає м'ясний напрям (скотарство, свинарство, бройлерне птахівництво). Значного розвитку набуло рибальство.

Країни Північної Америки, особливо США, є провідними у світі постачальниками різноманітних послуг та мають найрозвинутішу невиробничу сферу і туристсько-рекреаційний комплекс.

5. Велика територія, нерівномірність розміщення промисловості та спеціалізація сільського господарства зумовили розвиток різноманітних видів транспорту. Транспортну систему регіону називають «північноамериканською», їй властивий високий рівень розвитку всіх видів транспорту. У пасажирських перевезеннях ключовими є авіаційний та автомобільний, у вантажних – спільна робота автомобільного і залізничного транспорту. Велике значення має трубопровідний, внутрішній водний і каботажний морський

транспорт.

Латинська Америка – один із найбільших регіонів світу, розташований на південь від США, який простягається до крайнього півдня материка Південна Америка. Назва «Латинська Америка», яка закріпилася в 30-ті роки ХХ ст., пов'язана з тим, що більшість мешканців регіону розмовляє іспанською або португальською мовами (виникли від латини), а також з тим, що романські («латинські») країни Європи помітно вплинули на формування його культури.

Латинська Америка – єдиний у світі регіон, що займає цілий континент – Південну Америку і значну частину Північної Америки, її територія простягається у меридіональному напрямку на багато тисяч кілометрів, широким фронтом виходить до Атлантичного і Тихого океанів. Саме це сприяло колонізації регіону європейцями, а нині позначається на особливостях світових економічних зв'язків. Всі країни (крім Болівії та Парагваю) мають вихід до Світового океану. Загальна довжина берегової смуги – 59 628 км.

За формою правління вони – республіки або держави у складі Британської Співдружності. Жодної монархії у Латинській Америці немає. У регіоні є 5 федерацій: Мексика, Бразилія, Венесуела, Аргентина, Сент-Кітс і Невіс; інші країни – унітарні.

Усі країни регіону є членами ООН, входять до ОАД; Венесуела – член ОПЕК; Мексика – блоку НАФТА; Антигуа і Барбуда, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Гайана, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Люсія, Сент-Кітс і Невіс, Тринідад і Тобаго, Ямайка є членами Британської Співдружності Націй.

Інтеграційні процеси в регіоні набули значного розвитку. Особливо виділяється блок МЕРКОСУР (загальний ринок країн південного конуса – el Mercado Común del Sur), який є суто південноамериканським ринком (на відміну, наприклад, від блоку НАФТА, у складі якого перебувають США, Канада і Мексика). До МЕРКОСУР належать Бразилія, Аргентина, Уругвай, Парагвай, а також як асоційований член Чилі. Ці країни (із населенням понад 200 млн. осіб) зосередили до 50% сукупного ВВП Латиноамериканського регіону.

2. Різноманітність природних умов зумовлена розмірами території, її великою протяжністю у меридіональному напрямку – від аридної зони північної півкулі майже до Антарктиди, розташуванням більшості країн у тропіках і субтропіках, висотною поясністю у горах.

У рельєфі регіону виділяються: платформений рівнинно-плоскогірний схід і складчасті геосинклінальні утворення заходу і півночі, представлені гірською системою Кордильєр, які у Південній Америці звать Анди. Східну частину регіону займають плоскогір'я і нагір'я (Гвіанське, Бразильське і плато Патагонії) та рівнини, в тому числі найбільша на земній кулі – Амазонська низовина площею понад 5 млн. км². Вона розташована в області тектонічного прогину і представлена плоским рельєфом шаруватих рівнин із слабоврізаними широкими долинами численних рік.

Для найбільших природних зон Латинської Америки найважливішою особливістю клімату є сезонна зміна повітряних мас і напрямків їх руху. Регіон одержує багато сонячного тепла. Латинська Америка розташована переважно у зоні пасатно-мусонної циркуляції атмосфери. Для екваторіальних широт характерні значні (до 3000 мм) майже цілорічні опади. Західні регіони материків є посушливими. Там у тропічних широтах на узбережжях Тихого океану розташовані пустелі, наприклад Атакама, яку називають полюсом сухості материка.

Головні особливості рельєфу і клімату зумовлюють своєрідність річкової мережі та забезпеченість водними ресурсами країн. Найбільші ріки належать до басейну Атлантичного океану: Амазонка, Парана, Магдалена, Уругвай, Оріноко, Сан-Франциску тощо. Амазонка є найбільшою у світі рікою за розмірами басейну і водоносності.

Великих озер у Латинській Америці мало. Численні лише льодовикові озера у Південних Андах. У Центральних Андах на висоті 3812 м розташоване найбільше із високогірних озер світу – тектонічне озеро Тітікака (площа – 8,3 тис. км², глибина – до 304 м). У Центральній Америці найзначніші озера – Нікарагуа і Манагуа. У пустельних і напівпустельних районах багато величезних солончаків, а на вологих низовинах – боліт.

Мінеральні ресурси дуже багаті й різноманітні. Латинську Америку називають «геологічною коморою» світу, але енергоджерела розподілені нерівномірно. Основні запаси нафти сконцентровані у Мексиці (узбережжя і шельф Мексиканської затоки) і Венесуелі (затока Маракайбо). Також добувають нафту в Перу, Еквадорі, Колумбії, Аргентині, Тринідаді і Тобаго, Болівії, Чилі. Найбільші родовища газу виявлені у Мексиці, Венесуелі, Аргентині, Чилі. Кам'яне вугілля — не дуже поширений вид палива. Добувають його на півдні Бразилії,

у Чилі, Колумбії, на півночі Мексики. Величезні запаси промислового урану мають Бразилія, а також Аргентина, Колумбія і Мексика.

Запаси залізної руди найбагатші у Бразилії, яка посідає 1-ше місце у світі за обсягом запасів та її видобутком. Чималі запаси марганцевої руди зосереджені на заході Бразилії, у Мексиці, Чилі, Аргентині, нікелю – на Кубі й у Домініканській Республіці.

Родовища бокситів сконцентровані на Ямайці (3-тє місце у світі після Австралії та Гвінеї), у Суринамі, Гайані, Бразилії, Домініканській Республіці; мідної руди – у Чилі (20% світових запасів), де знаходиться найбільше у світі родовище Чукікамата в пустелі Атакама. Олов'яні руди залягають у Болівії (3-тє місце у світі після Малайзії та Індонезії), Бразилії. Поклади сурми виявлено у Болівії (до 40% світових запасів), Мексиці і Перу, ртуті – у Мексиці. Кобальтові руди зосереджені у Домініканській Республіці, Бразилії та Венесуелі, вольфраміві руди – у Болівії, Бразилії і Перу, молібденові – у Чилі (3-тє місце у світі), літєві – у Чилі й Перу. На платину багаті надра Колумбії, золото – Бразилії, Колумбії, Мексики, Перу і Нікарагуа, срібло – Мексики (3-тє місце у світі за запасами), Перу, Чилі, Еквадору, алмази – Бразилії (на Бразильському плоскогір'ї), Венесуели, Гайани (Гвіанському нагір'ї), смарагди – Колумбії.

Основні запаси сірки зосереджені у Мексиці й Чилі, селітри – у Чилі (найбільші та унікальні у світі родовища розташовані в пустелі Атакама), графіту – в Мексиці (1-ше місце у світі).

Регіон має водні ресурси світового значення. Йому належить 1/5 поверхневого стоку населеної суші й не менше 1/10 гідроенергоресурсів планети. Водне господарство розвинуте недостатньо, хоча має життєво важливе значення у всіх країнах.

Ліси є найважливішим природним ресурсом Латинської Америки. Тут зосереджено 1/4 частину лісових ресурсів світу. Загальна лісистість – 35% (у Суринамі – 95%, Гайані – 94, Белізі – 88, Бразилії – 66% тощо). Найбільший масив лісів розташований в Амазонській низовині й на прилеглих до неї положистих схилах Гвіанського нагір'я і Бразильського плоскогір'я.

3. Оскільки Латинська Америка впродовж тривалого часу була і деякою мірою залишається ареною масових міграцій, її населення є величезним конгломератом місцевих і принесених переселенцями рас, етносів, релігій, культур.

Країни Латинської Америки належать до категорії країн, що

розвиваються, отже більшість із них – до II типу відтворення населення. Менше виражений цей тип у «білих, креольських» країнах.

Попри те що Латинська Америка належить до регіонів із зростаючою чисельністю населення, «демографічний вибух» у більшості з них останніми десятиріччями почав згасати. Темпи зростання населення знижуються і становлять у середньому 1,6% на рік. Цей показник неоднаковий в різних країнах: у багатьох з них темпи приросту населення найвищі у світі (в Гондурасі – 3,5%, Домініканській Республіці – 3,3, Мексиці, Нікарагуа, Колумбії та Еквадорі – 3,2%), у розвинутих країнах (Аргентина, Бразилія та ін.) – низькі.

Латинська Америка – «молодий» регіон світу: понад 33% населення – молодше 15 років. Особи віком понад 60 років становлять майже 5% населення. В середньому пропорційною є кількість чоловіків та жінок, але в окремих країнах жінок значно більше – Барбадосі – 51,8%, Сальвадорі, Уругваї – по 51,2%, Багамах – 51%.

Расовий склад. У Латинській Америці існують європеїдна, монголоїдна і негроїдна раси, а також утворені на їх основі різноманітні змішані раси. Корінні жителі – індіанці. Багато з них винищено прибулим білим населенням, уцілілі змішалися з ним, утворивши змішаний тип – метисів (до 50%). Нащадків «чистих» індіанських племен мало (до 15% населення), проживають переважно у важкодоступних регіонах, особливо у Болівії (63% населення), Гватемалі (54%), Перу (47%) та Еквадорі (30%).

Релігійний склад. Населення Латинської Америки конфесійне є здебільшого однорідним. Переважна більшість віруючих – католики (80–95%). На другому місці серед християнських віросповідань — протестанти, представлені лютеранами (німці у Бразилії), англіканцями, баптистами, пресвітеріанами, які мешкають переважно в англомовній Вест-Індії. Корінне населення зберігає залишки традиційних вірувань. Багато вихідців з Індії та їх нащадків продовжують дотримуватися індуїзму, мусульмани порівняно нечисленні.

Розміщення населення. Територія регіону дуже нерівномірно заселена, що спричинено його природними умовами (велика сельва, Анди). Найгустіше заселені узбережжя, міжгірські долини, улоговини, де достатньо вологи і родючих ґрунтів. А острови Карибського басейну належать до найгустіше заселених місць світу: у Барбадосі –

понад 671 осіб/км². Щільно заселені південний схід Бразилії і значна частина її узбережжя, Східно-Центральна Аргентина, Центральна Мексика і північні райони Колумбії та Венесуели, столичні округи, де густина населення – майже 3–5 тис. осіб/км². Окремі поселення в Андах розташовані на висоті понад 5000 м над рівнем моря. Внутрішні райони, особливо вологі ліси та посушливі савани, напівпустелі та високогір'я, майже не обжиті (наприклад, в Амазонії – до 1 особи/км²).

Нині Латинська Америка є одним із найбільш урбанізованих регіонів світу. Тут налічується більше 30 міст-мільйонерів. У регіоні розташовані кілька найбільших агломерацій світу: Мехіко, Сан-Паулу, Буенос-Айрес, Ріо-де-Жанейро, Ліма, Богота, Сантьяго, Каракас, Медельїн, Санто-Домінго тощо.

Для Латинської Америки характерна «несправжня урбанізація» – розростання передмість із злидненими кварталами, що спричинює антисанітарію, злочинність, труднощі із працевлаштуванням.

Проблема зайнятості залишається гострою для більшості країн регіону. Відносно жвавим є перерозподіл трудових ресурсів між галузями господарства. Наприклад, якщо в 1950 р. у сільському господарстві було зайнято понад 50% економічно активного населення, то в 2009 р. – менше 1/3, відповідно частка зайнятих у промисловості збільшилася з 19 до 26%, у сфері обслуговування – з 26 до 42%. Найбільше безробітних – серед молодих жінок. Приховане безробіття становить 15–16%. З країн регіону (особливо з Мексики) постійно нелегально мігрує у США велика кількість людей.

4. Всі країни Латинської Америки належать до категорії тих, що розвиваються, суттєво відрізняючись між собою за рівнем соціально-економічного розвитку. У регіоні є нові індустріальні, ключові й найбільш розвинені країни.

Розміщення продуктивних сил нерівномірне – найконцентрованішою є господарська діяльність у небагатьох промислових центрах, а до третини промислового потенціалу сконцентровано у зонах трьох міст-гігантів (Мехіко, Сан-Паулу, Буенос-Айрес). Помітно відрізняються країни за рівнем і темпами економічного зростання. На Аргентину, Бразилію й Мексику припадає 75% продукції обробної промисловості регіону, решту її виробляють усі інші країни разом. Латинська Америка дає до 7% світового ВВП та 6,5% світового обсягу продукції обробної промисловості (45% серед країн, що розвиваються). На країни регіону припадає менше 4%

світового парку комп'ютерної техніки.

Останніми роками помітна тенденція збільшення питомої ваги обробної промисловості у загальній структурі ВВП. Істотні зміни відбулися і в її структурі: знизилася частка традиційних галузей (харчової, текстильної, швейної, взуттєвої, деревообробної) і зростає – нових, «динамічних» (металообробка, машинобудування, нафтопереробка, хімічна промисловість). Значно збільшились обсяги випуску автомобілів, суден, авіаційної техніки, радіоелектроніки, телекомунікаційної апаратури, верстатів з ЧПУ.

Виняткова роль регіону і в постачанні сільськогосподарської сировини та продуктів на світовий ринок. На країни Латинської Америки припадає 80% світового експорту бананів, майже 60% кави, понад 50% цукру-сирцю та соєвої олії, до 45% бавовникової олії, понад 30% бавовникового шроту, до 30% сої, 12% какао-бобів, 20% виробів із какао, до 10% яловичини та м'ясопродуктів, 13% бройлерного м'яса птиці, 70–80% рибного борошна та 11–12% риби й морепродуктів.

У МГПП країни регіону представлені передусім видобувними галузями (нафтова, гірничорудна, гірничо-хімічна), лісовиробничим комплексом (заготівля та часткова обробка тропічної деревини), різноманітними напрямками плантаційного господарства, окремими галузями тваринництва (вівчарство і скотарство м'ясного напрямку). В окремих країнах значного розвитку набула металургія, особливо кольорова на місцевій сировині.

Країни регіону, насамперед Чилі та Перу, – одні з провідних у світі за розвитком рибальства та рибопереробної промисловості.

Держави Карибського басейну є важливими суб'єктами міжнародного туризму.

Частка промисловості в структурі ВВП становить приблизно 26%. Найрозвинутішими промисловими країнами є Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі, Венесуела, Колумбія, Перу, на які припадає 85% обсягу продукції регіону. Ці країни, по суті, й визначають його промисловий розвиток. Серед них виділяється «велика трійка» (Аргентина, Бразилія і Мексика), що концентрує 2/3 промислового виробництва Латинської Америки.

5. Транспортна інфраструктура в регіоні залежить від розміщення населення та його економічної діяльності. В окремих країнах головне призначення транспорту – з'єднати узбережжя,

столицю або порт із внутрішніми районами. Загальна протяжність залізничної колії – 127,7 тис. км.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася бурхливим розвитком автомобільного транспорту. Нині у регіоні є багато автошляхів, із яких 60% пролягають територією Бразилії. Найбільшою автомагістраллю Латинської Америки є Панамериканське шосе протяжністю майже 33,6 тис. км, яке сполучає країни Південної і Центральної Америки із США.

Роль внутрішнього водного транспорту малопомітна. Судноплавство розвинуте на ріках Парана, Амазонка, Ріо-Гранде, Сан-Франсіску, Уругвай. Загальна довжина судноплавних шляхів – понад 125 тис. км.

Морський транспорт задіяний у зовнішніх перевезеннях вантажів, а в Карибських країнах – і пасажирів. Власні торгові й танкерні флоти мають Бразилія і Аргентина. Сприятливі умови реєстрації суден, податкові пільги приваблюють іноземних судновласників у так звані країни «зручного прапора». Найбільше суден зареєстровано в Панамі (понад 13 тис). Багато іноземних суден плавають під прапорами Антигуа і Барбуди, Багамських Островів, Сент-Вінсенту і Гренадін, Белізу, Гондурасу, Бермудських Островів і Барбадосу. Головні морські порти – Буенос-Айрес, Ла-Плата, Нассау, Сан-Себастьян, Ріо-де-Жанейро, Ресіфі, Маракайбо, Ла-Гуайра, Санта-Марта, Тампіко, Веракрус, Акахутла, Вальпараїсо, Сан-Антоніо тощо.

Одним з найважливіших транспортних водних шляхів міжнародного значення є Панамський канал на території Республіки Панама, який має довжину 81,6 км, ширину – 91,5 м, 2 шлюзи. Щорічно канал пропускає до 14 тис. суден.

Помітного розвитку набув трубопровідний транспорт. Багато країн (Мексика, Венесуела, Аргентина, та ін.) вкриті густою мережею нафто- і газопроводів, які з'єднують головні родовища із центрами споживання.

Освоєння і розвиток віддалених районів забезпечує повітряний транспорт. На території Латинської Америки, біля узбережжя Атлантичного океану, діють два космодроми: «Куру» на території Французької Гвіани (належить Франції) та «Алькантара» у бразильському штаті Мараньян.

У місцевих перевезеннях, особливо у гірських районах Анд, як і раніше, використовують гужовий та в'ючний транспорт – коней, мулів, а у подекуди і лам.

Питання до самопідготовки:

1. Чим зумовлена вигідність ЕГП регіонів Північної та Латинської Америки.
2. Характеристика природних умов регіонів.
3. Важливі регіони видобутку корисних копалин.
4. Розгляд водних, лісових та агрокліматичних ресурсів регіонів.
5. Сучасні тенденції демографічної політики в регіонах.
6. Основні напрями розвитку промисловості регіонів. Вплив НТР на спеціалізацію промисловості.
7. Особливості ведення сільського господарства в країнах Північної та Латинської Америки.
8. Роль транспорту у вантажо- та пасажироперевезеннях в регіонах.

ТЕМА 7. ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНІВ АФРИКА, АВСТРАЛІЯ ТА ОКЕАНІЯ

План:

1. ЕГП регіонів Африка, Австралія та Океанія.
2. Природні умови та ресурси.
3. Характеристика населення.
4. Загальна характеристика господарства.
4. Розвиток промисловості та сільського господарства регіону.
5. Транспортний комплекс Африки, Австралії та Океанії.

Африка – другий за розмірами материк після Євразії, який приблизно посередині перетинається екватором і простягається від нього по обидві сторони – на південь і на північ – до субтропічних широт обох півкуль. Африку омивають Атлантичний та Індійський океани. Середземне море відокремлює її від Європи, Червоне – від Азії. До Африки належать острів Мадагаскар та дрібні острови, розташовані в Атлантиці та Індійському океанах.

До 50-х років ХХ ст. Африка була континентом колоніальних і залежних країн. Франції належало 37% африканської території, на якій проживало 26% населення, Великобританії відповідно 32% і 39%, Бельгії – 8% і 8%, Португалії – 7% і 6%, колонії мали також Іспанія та Італія. В 1950-ті роки здобули незалежність перші країни. В 1960-ті роки незалежність дістали вже понад 40 країн, в 1970-ті – процес визволення материка з-під колоніального гніту майже завершився. Нині на континенті налічується 55 самостійних держав. Більшість африканських країн – невеликі, слабкі в економічному відношенні держави з невеликою кількістю населення і мало освоєними природними ресурсами. Ці країни здебільшого економічно залежні від своїх колишніх метрополій. Колишні британські колонії залишилися в системі Співдружності, французькі – в системі Співтовариства франкомовних країн. Понад 30 країн Африки стали асоційованими членами Європейського Співтовариства і фактично виконують роль його сировинного придатку.

Африка – континент великих економічних можливостей, якому притаманні різноманітність природних умов, багатство запасів мінеральної сировини, наявність значних земельних, водних, рослинних та інших ресурсів. Для Африки характерне незначне

розчленування рельєфу, що сприяє господарській діяльності – розвитку сільського господарства, промисловості, транспорту. Розташування більшої частини континенту в екваторіальному поясі значною мірою зумовило наявність величезних масивів вологих екваторіальних лісів. На Африку припадає 10% площі лісів світу, що становлять 17% світових запасів деревини – однієї з основних статей африканського експорту. Найбільша пустеля світу – Сахара – містить у своїх надрах величезні запаси прісної води, а великі річкові системи характеризуються велетенськими обсягами стоку і енергетичними ресурсами. Африка багата на корисні копалини, які є ресурсами для розвитку чорної та кольорової металургії, хімічної промисловості. Завдяки новим відкриттям збільшується частка Африки в розвіданих світових запасах енергетичної сировини. Запаси фосфоритів, хромітів, титану, танталу більші, ніж у будь-якій частині світу. Всесвітнє значення мають запаси бокситів, мідних, марганцевих, кобальтових, уранових руд, алмазів, рідкоземельних металів, золота тощо. Основними районами зосередження мінерально-сировинного потенціалу є: «мідний пояс» Африки, що простягається з району Катанги в ДРКі через Замбію у Східну Африку (родовища міді, урану, кобальту, платини, золота, марганцю); Гвінейська частина Західної Африки (поклади бокситів, залізної руди, марганцю, олова, нафти); зона гір Атласу та узбережжя Північно-Західної Африки (кобальт, молібден, свинець, цинк, залізна руда, ртуть, фосфорити); Північна Африка (нафта, газ — узбережжя і шельф Середземного моря).

Регіони Африки дуже різняться за природними особливостями: забезпеченістю вологою, типами ґрунтів, рослинного покриву. Спільним є тільки один елемент – велика кількість тепла. Несприятливі для землеробства райони пустель і екваторіальних лісів. У пустелях землеробство можливе тільки за наявності джерел води, навколо яких формуються оазиси. В екваторіальних лісах землероб бореться проти буйної рослинності, а при її зведенні – проти ерозії та надмірної сонячної радіації, яка негативно впливає на стан ґрунтів. Найкращі умови для землеробства на високогір'ї та в саванах зі сприятливим чергуванням вологих сезонів. Більшість ґрунтів материка мають невисоку природну родючість. 3/4 території континенту вкрито червоними і червоно-коричневими ґрунтами, тонкий шар яких бідний на органічні речовини. Досить легко виснажується і руйнується.

Досить родючими є червоноземи та жовтоземи субтропіків, алювіальні ґрунти в інших зонах.

За даними ООН в Африці проживає близько 900 млн. чоловік, або 12,9% всього населення світу. В другій половині ХХ ст. населення континенту стало швидко зростати, і в 1970–80-ті роки темпи його приросту виявилися одними з найвищих у світі – 2,9–3,0% за рік. Африканські країни помітно різняться за кількістю населення: Нігерія, Єгипет, Ефіопія, ДРК, ПАР мають населення понад 40 млн. осіб. Взагалі, на них припадає майже половина населення материка.

Сучасна демографічна ситуація в країнах Африки дуже суперечлива. Динаміку зростання населення материка у зв'язку з порівняно невеликою еміграцією та міграцією визначає, в основному, його природний рух. У різних країнах населення зростає нерівномірно, характеристики статево-вікової структури з економічної точки зору залишаються несприятливими: недостатня кількість працездатного населення, особливо чоловічого, висока частка дітей та молоді, мала тривалість життя (для чоловіків вона становить 49 років, для жінок – 52 роки).

Для Африки характерна висока народжуваність. Завдяки покращенню суспільно-економічних умов та медичного обслуговування, деякому підвищенню рівня культури та освіти зменшилася смертність, особливо дитяча. Зниження смертності та висока народжуваність дають в більшості країн високі темпи приросту населення.

Середня густина населення континенту невелика і становить близько 22 осіб/км². Найвища вона на о. Маврикій (635,6 осіб/км²), найнижча – в Сахарі та країнах зони на південь від Сахари. Значне зосередження населення зберігається в районах розвинутого землеробства (долина річки Ніл, узбережжя Магрибу, Нігерія) або промислової діяльності («мідний пояс», промислові райони ПАР).

Істотний вплив на міграцію населення мають чинники, пов'язані з нерівномірністю соціально-економічного і господарсько-культурного розвитку окремих країн. Промислові райони приймають емігрантів з сусідніх країн, які шукають роботу.

Національно-визвольні рухи, військові перевороти, постійна боротьба між етнічними і релігійними групами, військові конфлікти між країнами призводять до появи в різних районах материка значної

кількості біженців. В Африці у 80-ті роки налічувалося від 7 до 9 млн. емігрантів.

Незважаючи на переважання сільського населення, для Африки характерні високі темпи зростання міського населення — понад 5% на рік. Передбачається, що до 2015 року кількість міського населення становитиме більш як 40% населення Африки. В Африці налічується 20 міст мільйонерів: Каїр, Олександрія, Касабланка, Алжир, Кіншаса, Лагос, Хартум, Туніс, Йоганнесбург, Аддіс-Абеба, Кейптаун, Доуала, Абіджан, Гіза, Найробі, Дакар, Ньюана, Рабат, Хараре, Дар-ес-Салам.

Для сучасного господарства країн Африки найбільш типовими є такі особливості: а) багатокладність господарства; б) низький рівень економічних показників (національного доходу); в) аграрний характер економіки більшості країн; г) різке розмежування в сільському господарстві товарно-експортного виробництва, натурального і дрібнотоварного господарства, яке обслуговує місцеві потреби; д) поширення монокультури в сільському господарстві; е) переважання у промисловому виробництві гірничодобувної промисловості; є) збереження колоніального характеру в зовнішній торгівлі.

Істотними особливостями розміщення господарства більшості країн Африки є зосередження економічної діяльності в кількох центрах і значний розрив у рівнях заселення, освоєності та економічного розвитку окремих територій та країн.

Порівняно економічно розвинутими в Африці є території, що прилягають до столиць та міст, які стали важливими економічними центрами ще в колоніальний період, а також до портів, через які експортують сировину і де частково переробляють її (район Касабланки в Марокко, Лагосу в Нігерії, Олександрії в Єгипті, Момбаси в Кенії та ін.). Значні промислові та економічні центри виникли в зонах добування мінеральної сировини (центри «мідного поясу» в Замбії та ДРК, промислові центри, пов'язані з районами нафто- і газопромислів в Алжирі та Лівії, промислові райони ПАР).

Африка — світовий постачальник багатьох видів тропічної рослинницької сировини: какао, кави, арахісу, пальмової олії, прянощів тощо. Водночас сільське господарство країн, що розвиваються в Африці, не забезпечує місцеве населення продовольчими товарами внаслідок відставання в більшості країн виробництва основних продовольчих культур від темпів зростання населення. У сільському господарстві Африки використовується понад

1/3 площі материка. Під орними землями та багаторічними насадженнями зайнято близько 7%, а під пасовищами – 24% площі континенту.

Основними зерновими культурами в Африці є просо, сорго, кукурудза, рис, пшениця і ячмінь; коренеплодами – маніок, батат, ямс, таро; плодовими – банани (екваторіальна та субекваторіальна зона), фінікова (оазиси пустель) і олійна пальми (тропіки), маслина (субтропіки). Плантаційне господарство в Африці досить розвинуте, але менше, ніж у Латинській Америці та Південно-Східній Азії. У тропічній зоні виникли тільки окремі розрізнені ареали плантацій.

На території Африки зосереджена значна частина світового поголів'я худоби, зокрема великої та дрібної рогатої худоби і в'ючних тварин. На континенті близько 192 млн. голів великої рогатої худоби, 210 млн. овець, 176 млн. кіз, 14 млн. верблюдів. Провідне місце за кількістю голів належить країнам Східної Африки. Однак, тваринництво як галузь господарства має дуже низькі показники виходу продукції.

На півночі Африки основна частка сільськогосподарської продукції виробляється в субтропічній зоні Середземномор'я та в долинах Нілу. В Марокко, Алжирі, Судані значні площі займають пасовища. Найбільш розораною частиною Африки є зона саван і екваторіальних лісів у Західній Африці. У Центральній Африці умови сільськогосподарської діяльності досить різноманітні: в основних зонах екваторіальних лісів земель дуже мало, а в саванах є значні пасовища. Східна Африка має значну базу для розвитку тваринництва: тут знаходиться більш як 1/4 пасовищ материка, майже в усіх країнах регіону під випас використовується 40–50% території.

У Західній Африці основними експортними культурами є какао, арахіс, кава, банани, пальмова олія, каучук; у Центральній Африці – пальмова олія, кава, бавовна; у Східній Африці – бавовна, чай, кава, сизаль, ваніль та горіх кеш'ю; у Північній Африці – оливкова олія, цитрусові, вино. У Єгипті та Судані — головним чином бавовна.

Основна причина відставання тваринництва – низький рівень зоотехніки та низька товарність виробництва, що значною мірою пояснюється особливостями звичаїв скотарських племен.

Частка Африки в промисловому виробництві країн світу становить близько 2%. В Африці набули розвитку гірничодобувна та лісова промисловість, галузі первинної переробки сировини

(мінеральної та рослинної). Останнім часом з'явилися підприємства машинобудування, хімічної промисловості, чорної металургії, промисловість будівельних матеріалів. Важливе місце в економіці африканських країн займає іноземний капітал. У більшій частині господарств валова продукція іноземних та спільних підприємств становить близько половини валового національного продукту (Ботсвана, Габон, Гана, Гвінея, Єгипет, ДРК, Зімбабве, Кенія тощо).

Гірничодобувна та гірничо-металургійна промисловість – найрозвинутіші галузі промисловості Африки. У виробництві міді значне місце посідають Замбія і ДРК, де рудники зосереджені в «мідному поясі». Крім міді, в цьому поясі добувають руди інших металів, збагачують і виробляють цинк, свинець, кобальт, золото, срібло, уран. У цілому гірничодобувна промисловість розвинута в 1/4 частині молодих країн континенту, але основна частина продукції та видобутку найважливіших видів гірничорудної сировини припадає на три країни — ПАР, Замбію, ДРК.

Енергетика Африки розвинута слабо. Енергооб'єкти розміщені дуже нерівномірно. В Африці зосереджено 1/10 запасів нафти та 1/5 гідроресурсів світу. Є великі поклади вугілля. Головним паливним ресурсом у країнах Африки стала нафта, значні поклади якої зосереджені в Нігерії, Лівії, Алжирі, Єгипті та шельфі Західної і Центральної Африки. Річки басейнів Конго, Замбезі, Нігеру мають значний енергетичний потенціал, але він використовується недостатньо. Найбільші з діючих ГЕС – Асуанська на Нілі, Кариба на Замбезі, Каїнджі на Нігері.

Обробна промисловість (крім гірничо-металургійної) в країнах Африки розвинута слабо. Тут є три основні форми виробничої діяльності: 1) підприємства первинної переробки експортної сільськогосподарської сировини (очищення і пресування бавовни, переробка кави, какао, виробництво олії, цукру, вина, соків). Такий напрям спеціалізації промисловості характерний для всіх країн, які експортують сировину; 2) підприємства, що виробляють товари широкого вжитку для місцевих потреб (кустарне виготовлення тканин, предметів домашнього вжитку, місцевих харчових напівфабрикатів, напоїв) та сучасні підприємства легкої і харчової промисловості. До порівняно розвинутих галузей належить текстильна промисловість (Єгипет, ПАР, Алжир, Марокко, Туніс); 3) сучасні підприємства важкої промисловості (крім гірничо-металургійних) мають малу або

середню потужність. Найбільш поширені нафтопереробні й цементні заводи. Порівняно значні хімічні підприємства зосереджені в Алжирі, Єгипті, Марокко, Лівії, Тунісі, Анголі, ДРК, Зімбабве, Замбії.

В цілому обробна промисловість Африки розмішена дуже нерівномірно. Більшу частину продукції галузі дають Єгипет, Марокко, Алжир, Нігерія, ПАР, Туніс, ДРК. Майже 25% країн Африки не мають сучасних підприємств обробної промисловості.

В Африці формується кілька промислових районів. Найбільш потужний ареал промислових виробників склався в ПАР (Йоганнесбург, Преторія, Кімберлі, Дурбан, Кейптаун та ін.). Значні промислові центри зосереджені в країнах Магрибу (Туніс, Алжир, Марокко, Лівія), а також на півночі Африки – в Єгипті (Олександрія, Каїр, Хелуан, Порт-Саїд). Ще один важливий промисловий район Африки – «мідний пояс», з основними центрами важкої промисловості в Замбії та ДРКі. Кілька ареалів формуються в Західній Африці (Лагос – Ібадан, нафтопромисловий район дельти Нігеру, портові міста Гани, Кот-д'Івуару).

На материка недостатньо розвинута мережа шляхів сполучення, особливо у глибинних районах. Залізничний транспорт представлений, в основному, одноколійними лініями, які зв'язують порти з внутрішніми районами або сполучають судноплавні річкові порти. Сучасні шосейні дороги є тільки поблизу столичних або промислових міст. Річковому та озерному флоту бракує теплоходів і барж.

Австралія та Океанія – великий регіон, який складається з двох субрегіонів: власне материка Австралія з однойменною державою на ньому та Океанії – найбільшого у світі скупчення островів та архіпелагів у басейні Тихого океану. Загалом площа регіону становить 9 млн. км², з яких на Австралію припадає 7,7 млн. км². Тут розташовано 14 суверенних країн і багато залежних територій: Австралія, Вануату, Західне Самоа, Кірибаті, Маршалові острови, Науру, Нова Зеландія, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові острови, Тонга, Тувалу, Федеративні штати Мікронезії, Фіджі.

Австралійський Союз і Нова Зеландія належать до розвинутих держав (країни «переселенського капіталізму»). В Океанії розташовані переважно країни, що розвиваються, які домоглися політичної незалежності після Другої світової війни, а також численні колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції, Австралії тощо. Це зумовлює відмінність їх політичного та економічного становища.

Суттєвою особливістю економіко-географічного положення Австралії є ізолюваність від інших материків, від яких її відокремлюють великі простори Тихого та Індійського океанів. Моря, що омивають материк, здебільшого мілководні, а береги слабко порізані, на північному сході, доступ до них ускладнює Великий Бар'єрний риф. Основні судноплавні шляхи знаходяться у південно-східній частині країни, де моря глибокі, є зручні затоки і бухти. Тут розташовані найбільші порти.

Австралія є членом ООН, ОЕСР, АНЗЮК, АНЗЮС та однією із засновниць АТЕС.

2. Природні умови. Австралія – величезна країна-материк, яка простягається із заходу на схід на 3983 км, а з півночі на південь – на 3128 км. Вздовж північно-східного узбережжя материка на 2,3 тис. км тягнеться ланцюг коралових рифів та островів, названий Великим Бар'єрним рифом. Частина його знаходиться під водою. Береги розчленовані слабко, довжина берегової смуги – 27,9 тис. км.

Австралія є найбільш рівнинним континентом, в основі якого залягає стара Австралійська платформа. Східну частину материка займає Великий Вододільний хребет, який складається з ізолюваних плоскошпилястих гірських хребтів. Найвища точка г. Косцюшко (2228 м) знаходиться в Австралійських Альпах. У середній частині материка розташована низовина із западиною, зайнятою озером Ейр, у західній частині – плоскогір'я (400–500 м) з окремими хребтами і численними столовими горами.

Австралія – найспекотливіша частина суші Південної півкулі, на 2/3 території якої пустельний і напівпустельний клімат. На півночі він субекваторіальний мусонний, жаркий, літньовологий, у центральній частині – тропічний пустельний, на південному заході – субтропічний із переважанням зимових опадів. На більшій частині східного узбережжя клімат тропічний морський, жаркий, із літнім максимумом опадів. У південній частині о. Тасманія помірний морський тип клімату.

Річкова система невелика. Найповноводніша ріка – Муррей (Маррі), найдовша – Дарлінг (2450 км). 60% території належить до безстічних областей. Більшість озер, як і ріки, живляться дощовими водами. Вони не мають ні постійного рівня, ні стоку, влітку пересихають, стаючи неглибокими солончаковими западинами. Шар солі на дні іноді досягає 1,5 м.

Природні ресурси. Основне природне багатство країни – мінеральні ресурси. Австралія посідає 1-ше місце у світі за запасами бокситів (1/3 світових запасів і 40% видобутку), рутилу, цирконію, 2-ге місце (після Канади) за запасами урану (1/3 світових). Також має значні поклади вугілля (6-те місце у світі), заліза, марганцю, нікелю, золота, алмазів.

У надрах Австралійського континенту і на шельфі біля його південно-східних і північно-західних берегів розташовані великі родовища нафти (250–540 млн. т) й природного газу (570–2680 млрд. м³). З неметалевих корисних копалин є різноманітні за якістю і промисловим використанням глини, піски, вапняки, азбест, слюда.

3. Населення Австралії становить 25,7 млн. осіб. За цим показником вона перебуває у п'ятому десятку країн світу. Більшість населення склалася за рахунок іммігрантів. Першими переселенцями були каторжани, але з 1868 р. Австралія перестала бути місцем заслання. Після Другої світової війни іммігранти прибували переважно з Південної та Східної Європи, Німеччини, згодом – з Південно-Східної Азії (В'єтнам, Малайзія).

Австралія належить до країн I типу відтворення населення. Тут порівняно низькі смертність, народжуваність, щорічний природний приріст населення (1,4%). Віковий склад населення подібний до вікової структури багатьох європейських країн: порівняно висока частка осіб віком понад 65 років (14% населення), що пов'язано з високою середньою тривалістю життя (чоловіків – 79 років, жінок – 84 роки). Діти до 14 років становлять 18% населення, жінки – 50,2%.

Расовий склад. Як англоавстралійці, так й іммігранти з Європи належать до європеїдної раси. Австралійські аборигени – особливий тип австралоїдної раси. Аборигени мають середній або вищий за середній зріст, темношкірі, у них чорне хвилясте волосся, густі борода і вуса, широкий ніс, порівняно товсті губи, широке обличчя, витягнуті вперед щелепи. Характерною расовою особливістю австралійців є виступаюче надбрів'я.

Релігійний склад. Переважна більшість (73%) населення Австралії сповідує християнство. Здебільшого австралійські християни – протестанти, значно менше католиків, порівняно невелика кількість православних. Аборигени, які проживають у внутрішніх частинах країни, дотепер дотримуються традиційних вірувань.

В Австралії дуже низька густина населення – 3,3 особи/км². Три

чверті населення сконцентровано у східній і південно-східній частинах материка, особливо у прибережній смузі штатів Вікторія, Новий Південний Уельс і Квінсленд. Понад 85% його мешкає не далі 80 км від моря.

Австралійці – переважно міські жителі. В Австралії містами вважають населені пункти з кількістю мешканців понад 1000 осіб, а іноді й менше. Міста порівняно молоді. Навіть найдавніші з них не досягли ще 200-річного віку. Деякі були центрами колоній, ставши потім столицями штатів. Найбільші міста – Сідней, Мельбурн, Брісбен, Перт, Аделаїда.

У сільській місцевості переважає фермерське розселення. У внутрішніх районах ферми віддалені між собою на десятки, а той й сотні кілометрів. Ізольоване життя на фермах – одна із суттєвих соціальних проблем австралійського суспільства.

4. За порівняно нетривалий історичний період Австралія пододала складний шлях економічного розвитку. З аграрного придатку метрополії на початку ХХ ст. вона перетворилася на економічно високорозвинуту державу. Особливості її соціально-економічного розвитку зумовлені тісними зв'язками з Великою Британією. Промисловість, спершу гірничодобувна, а потім і обробна, почасти сільське господарство досягли рівня технічного розвитку Англії, який на той час був найвищим у світі. В особі переселенців з Англії Австралія отримала кваліфікованих робітників та інженерів.

Австралія поступово знижує торговельні бар'єри із країнами азіатсько-тихоокеанського регіону. Не один рік вона є помітним на світовому ринку експортером продукції та капіталів.

Майже 50% випуску продукції контролюють компанії США, Японії й Великої Британії. А в деяких секторах економіки частка іноземного капіталу є особливо високою: видобування бокситів, виробництво автомобілів – до 100%; виробництво фото-, оптичного устаткування, морозива, косметики і миючих засобів – 90%; нафтопереробка – 80%; видобування нафти й газу – 70%.

У МГПП Австралію представляють галузі видобувної промисловості (вугільна, гірничорудна – видобуток заліза, бокситів, марганцю, мідних, нікелевих, поліметалевих руд, золота тощо), окремі галузі аграрного сектору, а також ті, що переробляють його продукцію (вовну, шкіру, молоко, цукор). На провідних позиціях у світі австралійське тваринництво (вівчарство переважно вовняного

напряму, молочно-м'ясне скотарство), землеробство (вирощування цукрової тростини, пшениці, тропічних та субтропічних фруктів).

5. Великі простори Австралії зумовили розвиток у ній всіх видів транспорту.

У перевезеннях вантажів і пасажирів домінує автомобільний транспорт. На нього припадає до 80% обсягу вантажних перевезень.

Залізниці перевозять основні обсяги корисних копалин, особливо вугілля, а також зерна та інших сільськогосподарських продуктів. У кожному штаті, крім національних, діють і приватні залізниці, які обслуговують переважно сільські та промислові райони.

Морський транспорт забезпечує зовнішню торгівлю. Власний флот в Австралії дуже малий, вона використовує переважно іноземні судна. Найбільший вантажний порт Австралії – Мельбурн, великі спеціалізовані залізорудні та вугільні порти – Дампір, Порт-Хедленд, Ньюкасл тощо.

Авіація – головний засіб зв'язку австралійців як із зовнішнім світом, так і з різними внутрішніми районами. За обсягами пасажиро- і вантажообігу на душу населення авіаційний транспорт Австралії перебуває на одному із перших місць у світі. На території країни розташовані 408 аеропортів із постійними рейсами, найбільші – Сідней і Мельбурн, транзитний – Дарвін.

Розгалуженим є трубопровідний транспорт.

Питання до самопідготовки:

1. Чим зумовлена вигідність чи не вигідність ЕГП регіонів Африки, Австралії та Океанії.
2. Характеристика природних умов регіонів.
3. Важливі регіони видобутку корисних копалин.
4. Розгляд водних, лісових та агрокліматичних ресурсів регіонів.
5. Сучасні тенденції демографічної політики в регіонах.
6. Основні напрями розвитку промисловості регіонів. Вплив НТР на спеціалізацію промисловості.
7. Особливості ведення сільського господарства в країнах регіонів.
8. Роль транспорту у вантажо- та пасажироперевезеннях в регіонах.

ТЕМА 8. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАНЦІЇ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до Франції.

Франція – держава на заході Європи. Межує на північному сході з Бельгією, Люксембургом, на північному сході і сході – з Німеччиною, на сході й південному сході – зі Швейцарією та Італією, на південному заході – з Іспанією та малим Князівством Андорра. На південно-східному узбережжі Франції розташовано невелике князівство Монако, оточене із суші територією Франції. Омивається протоками Па-де-Кале і Ла-Манш, Біскайською затокою Атлантичного океану і Середземним морем.

У Франції представлена багата різноманітність ландшафтів: це і скелясті береги Атлантики, і широкі річкові долини, і високі засніжені гори, і сонячне піщане узбережжя Середземного моря. Варто врахувати, що температура у Франції не відповідає (за відчуттями) нашій. Наприклад, узимку при +3 – +5 за Цельсієм дуже холодно і мерзлякувато через високу вологість. Потрібно мати із собою теплу куртку і светр. Улітку через ту ж вологість нестерпно жарко, навіть уночі. У Франції найбільш сприятливі умови спостерігаються навесні і на початку літа (червень), а на Середземноморському узбережжі краще за все відпочивати влітку і на початку осені (вересень). На гірськолижних курортах найвідповідніші умови спостерігаються із середини лютого, коли світить сонце й температура повітря не опускається нижче -4°C , стійкий сніжний покрив тримається до середини травня.

Населення Франції – 65,7 мільйона осіб (за даними на 2019 р.). Середня тривалість життя французів: у чоловіків – до 78 років, у жінок – до 84,5 років. Ці показники у Франції вищі, ніж у середньому по країнах Євросоюзу. Столиця Франції – Париж (2,2 млн. – так званий Великий Париж, включаючи передмістя – близько 12 млн. осіб).

Найбільші міста – Марсель (більше 800 тис.), Ліон (більше 500 тис.), Тулуза (близько 500 тис.), Ніцца (близько 400 тис.).

Державною мовою є французька. Але тут говорять і німецькою (Ельзас), а також на діалектах: баскському (Піренеї), каталонському (Корсика), фламандському (район Дюнкерка) і бретонському (Західна Бретань). Більшість французів не люблять англійську мову, тому, якщо ви не знаєте французької мови, краще відразу сказати, що ви українець. Француз, навіть вивчаючи англійську мову в школі, може прикинутися, що не розуміє ані слова по-англійськи.

Грошова одиниця – євро. Євро (Euro).

Повітряний транспорт найшвидший у Франції, оскільки внутрішні рейси на літаку тривають у середньому один час. У Франції потяг – це практичний, пунктуальний і комфортабельний транспортний засіб. SNCF (Національна компанія французьких залізниць) забезпечує зв'язок між містами завдяки дуже насиченій мережі потягів експрес і TGV (надшвидкісні потяги).

У Франції кожен пасажир повинен самостійно прокомпостувати свій квиток перед тим, як зайти у вагон, інакше йому доведеться заплатити штраф. Апарати для компостування розташовані на початку платформи. Прокомпостований квиток дійсний один день. У потягу він буде перевірений контролером.

У більшості міст, завдяки спеціально відведеному для автобусів ряду, їхній рух достатньо рівномірний, за винятком години пік. Необхідно передбачати більше часу, ніж на поїздку на метро. Метро є в шести великих французьких містах: у Парижі, Ліллі, Ліоні, Марселі, Тулузі й Руані.

У таксі оплата за лічильником, тариф залежить від часу доби (при поїздках за місто необхідно наперед домовлятися про ціну, оскільки слід оплачувати зворотний проїзд).

Щоб узяти напрокат автомобіль у Франції, потрібно бути старше 20 років (мінімальний вік – 21 для автомобілів з об'ємом двигуна до 1,9 літрів, для інших – 23 роки) і мати водійські права (права ЄС або міжнародні водійські права) зі стажем більше ніж один рік. Необхідна наявність кредитної картки.

Місцевий час відстає від київського на 1 годину.

Святкові і неробочі дні: 1 січня – Новий рік; понеділок пасхального тижня – Великдень; 1 травня – День праці; 8 травня – Свято Перемоги над фашизмом; 12 травня – Піднесення Христове; 23

травня – Духів день; червень – понеділок Трійці; 14 липня – День узяття Бастилії; 15 серпня – Успіння Пресвятої Богородиці; 1 листопада – День всіх святих і вшанування покійних; 11 листопада – День закінчення Першої світової війни; 25–31 грудня – Різдвяні канікули і Новий рік. Вихідні дні у Франції – субота й неділя.

Франція – країна всесвітньо відомої вишуканої кулінарної традиції. Назви сотень блюд дійшли нас зі французької мови: котлети, соус, майонез, омлет, антрекот – усе це слова французькі. Французьку кухню умовно розділяють на три частини: регіональна кухня, загальнопоширена французька кухня і надзвичайно вишукана кухня, прикладом якої свого часу була придворна кухня французьких королів. За аналогією до “від кутюр” у моді її називають “від кюїзин” (висока кухня).

Звичайно, не можна обійти вина й сири, яких у Франції набагато більше, ніж у будь-якій іншій країні світу. Сири Франції такі численні, такі різноманітні і так не схожі один на іншій, що серед них обов’язково відшукається такий, який задовольнить найвишуканіший смак. Сири – апофеоз хорошого обіду, його завершальний феєрверк. У Франції їх роблять в основному з трьох видів молока: коров’ячого, козиного й овечого.

До сиру у Франції неодмінно подадуть вино. Виноробство у Франції – це ціла наука. Саме у Франції вперше було здійснено розділення території за характером і якістю вин і їхню систематизацію.

Необхідно пам’ятати, що в кафе, барах і деяких ресторанах дешевше їсти й пити біля стійки, ніж за столом. Звичайно вказується дві ціни: “au comptoir” (біля стійки) і “a salle” (за столом). Обід на вуличних столиках біля ресторану або кафе коштує на 20% дорожче, ніж у приміщенні.

Найдорожчою з європейських країн у сенсі чайових вважається Франція. Чайові по-французьки називаються “пурбуар” (pourboire – буквально: “на випивку”). У більшості кафе і ресторанів пурбуар включають у рахунок: там є рядок *service compris* (“включене обслуговування”) – 15–16% від суми замовлення. Крім того, у Франції прийнято залишати додатково 0,5–1 євро. Їх кладуть у круглу тарілочку, на якій офіціант приносить рахунок. Якщо в рахунку ресторану не вказано “Service compris”, то офіціанту дають чайові в розмірі 5–10% від вартості послуги. У таких же розмірах прийнято

давати чайові водію таксі. У готелі носильнику дають 1–1,5 євро за місце, покоївці залишають 1 євро. У театрі й кіно є традиція давати чайові білетерці, яка проводжає глядача на його місце, якщо він запізнився, не менше 10% від вартості квитка.

Напруга в мережі, роз'єми розеток і вилок як у нас – 220 вольт, 50 герц, двоконтатні.

Париж – столиця моди. Тут можна придбати елітний одяг, взуття, ювелірні прикраси, оригінальні сувеніри, предмети шкіргалантереї, парфумерію.

2. Територію Франції розділяють на декілька туристських районів, кожний із яких має свою спеціалізацію. Перший, і, мабуть, найголовніший район – **Столичний** (Париж та Іль-де-Франс). Другий туристський район – це **Північний**, що включає Нор-па-де-Кале і Пікардію. **Західний** район представлений Нормандією, Бретанню, Центром – долиною Луари, Пуату-Шарантом. **Південний** туристський район Франції – це Аквітанія, Південь-Піренеї, Лангедок-Руссильон, Прованс-Альпи, Рив'єра – Блакитний берег, Корсика. **Центр** Франції включає Лімузен, Овернь, Рона-Альпи. **Східний** туристський район складається з Бургундії, Франш-Комте, Ельзасу, Лотарингії і Шампань-Арденів.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди Франції.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у Франції.
5. Основні свята та вихідні дні у Франції.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони Франції.

ТЕМА 9. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА США ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ АМЕРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до США.

США – держава в Північній Америці. Близько 1/2 основної території країни займають рівнини і гори; західну частину (зокрема майже всю Аляску) – високі хребти, плоскогір'я і плато системи Кордильєрів. У тій частині, що залишилася, найбільш піднесена і розчленована поверхня характерна для району Аппалачських гір. На півночі гори виходять до Атлантичного океану, на півдні відокремлені від нього пласкою Приатлантичною низовиною. На захід від Аппалачів розташована Лаврентійська височина (південна частина) заввишки 300–400 м і Внутрішні рівнини, що включають Центральні рівнини, Великі рівнини і Примексиканську низовину.

Природні умови основної частини США характеризуються великою різноманітністю. Розташовуючись між 49 і 25 градусами північної широти, територія країни знаходиться на стику помірно теплого і субтропічного кліматичного поясів, на крайньому півдні (Флорида) заходить і в тропіки. Унікальність території США полягає в тому, що ніде в світі немає таких величезних рівнинних територій, що володіють теплим, сприятливим для життя людини кліматом.

Після утворення європейських колоній в Америці їхнє населення стало збільшуватися значними темпами. У кінці XVII ст., яке почалося із заснування невеликих поселень Джеймстаун і Плімут, у 12 колоніях проживали приблизно 250 тис. осіб. Сьогодні на території країни проживають 333 млн. осіб, що є третім показником у світі.

Столицею США є Вашингтон. США – високоурбанізована країна. Частка міського населення в середньому складає близько 75%, а в окремих регіонах – 90% (усі середньоатлантичні штати, Каліфорнія).

Гарантована Конституцією свобода віросповідання і відділення церкви від держави забезпечили розповсюдження в країні безлічі

церков.

Державна мова США – англійська, хоча її американський варіант дещо відрізняється від класичної англійської. Офіційний статус мови, якою ведеться офіційне діловодство, вона одержала тільки в 23 штатах. Інші 27 ще не ухвалили такого рішення, ґрунтуючись на тому, що обмеження у сфері використання різних мов можуть завдати шкоди ідеалам демократії. Тим часом на практиці, в місцях компактного мешкання великих груп іммігрантів, викладання в школах ведеться не тільки англійською, але й багатьма іншими мовами, що й можна вважати вираженням справжньої демократії.

Національною валютою США є долар.

Значна кількість туристів прибуває до країни авіатранспортом. Найбільші міжнародні аеропорти знаходяться у Вашингтоні, Нью-Йорку, Чикаго, Майамі, Лос-Анджелесі, Сан-Франциско. Якщо в пункт призначення немає прямого маршруту, то пасажери можуть потрапити туди за допомогою стикувальних рейсів, які виконують літаки більшості американських авіакомпаній. Сушею в США можна переміщуватися автобусом, потягом, автомобілем.

У великих містах громадський транспорт в більшості випадків складається з метро, автобуса і приміських електричок. Метрополітен в Америці користується поганою славою через високий рівень злочинності і бруду. Проте метро – це найшвидший і найзручніший спосіб внутрішньоміського сполучення.

Система таксі добре розвинена в більшості великих американських міст. Є 2 види таксі: перший заздалегідь замовляють, а другий (жовтого кольору) – зупиняють прямо на вулиці. Вночі з 22 до 6 години ранку діє підвищений тариф.

Іноземець може орендувати автомобіль або купити уживаний, а залишаючи країну, автомобіль можна продати. Для того щоб узяти в оренду машину, необхідно мати при собі водійські права і бути старше за 21 рік (у деяких орендних компаніях – 25 років).

Країна розташована в зоні п'яти часових поясів, тому час відстає від київського на 6–11 годин. У східній частині (Вашингтон, Нью-Йорк, Філадельфія, Бостон) – відстає від київського на 7 годин. З останньої неділі березня по останню неділю жовтня на 8 годин. На Алясці – на 10 (11) годин. На Гаваях різниця в часі з Києвом – мінус 13 годин у літній період і мінус 12 годин узимку.

Святкові й неробочі дні. 1 січня – Новий рік; 3-й понеділок січня

– День пам'яті Мартіна Лютера Кінга; 3-й понеділок лютого – День народження Джорджа Вашингтона (Washington's Birthday); останній понеділок травня – День поминання (Memorial Day); 4 липня – День незалежності (Independence Day); 21 липня – День президента (President Day); 1-й понеділок вересня – День Праці (Labor Day); 2-й понеділок жовтня – День Колумба (Columbus Day); 4-й четвер листопада – День Дяки (Thanksgiving Day); 11 листопада – День Ветеранів; 25 грудня – Різдво (Christmas Day).

В американців немає власної кухні. Частково вони запозичили блюда з Англії, частково з Франції, Італії, Китаю, Мексики й України. Єдиний винахід американців це “фаст-фуд”.

Улюбленими стравами американців можна назвати: овочеві і фруктові салати, м'ясо і птиця з овочевим гарніром, фруктові десерти. Нежирне м'ясо в Америці коштує дорожче, ніж жирне, а свинина дешевше, ніж яловичина. Досить широко в американській кухні представлені всілякі десертні блюда і кондитерські вироби: тістечка, пироги, печення, пудинги; фруктові соки і свіжі фрукти, цитрусові; компоти зі свіжих фруктів, з апельсинів; збиті сливки тощо.

У США офіціантам прийнято залишати на чай досить великі гроші. Тут хорошим тоном вважаються чайові аж до 25% від вартості замовлення, залежно від рівня ресторану і якості обслуговування.

В Америці діє загальне правило: чим більше і дорожче заклад, тим більше потрібно залишити “на чай”. Наприклад, у невеликих забігайлівках і кафе офіціант цілком задовольниться 10% від вартості замовлення. Якщо йдеться про невеликий ресторан – достатньо буде 15%. У хороших закладах відвідувача не зрозуміють, якщо він додасть до чека менше 20–25% від суми замовлення. Ці вимоги навіть зафіксовані в спеціальному меморандумі Національної асоціації ресторанів США. Носильнику доплачують 0,25–0,5 долара за одне місце. Дещо більше одержує коридорний (“bellboy”) у готелі (0,5–1 долар за одне місце). Чайові прийнято давати метрдотелю, портьє, покоївці. Чайові таксиста дорівнюють 10–15% від суми рахунку.

Температура в США вимірюється за шкалою Фаренгейта, щоб зрозуміти нам, звичним до шкали Цельсія, потрібно від температури за Фаренгейтом відняти 30, залишок поділити на 2. Приклад: $(80 - 30) : 2 = 25$ градусів тепла.

Беручи машину напрокат, не сплутайте – 1 миля = 1,6 км.

1 фунт – 454 грами; пінта – 0,4 літра; галон – приблизно 4 літри;

дюйм – 25,4 мм; акр – 0,4 га; фут – 30,5 см; ярд – 0,9 метра.

Напруга в мережі 110 Вольт, частота 60 Герц, американський роз'єм. Необхідний адаптер, оскільки більшість готелів не зможуть його надати.

Хорошим подарунком вашим близьким будуть фірмові американські джинси і сорочки поло.

2. Зі всіх країн світу індустрія туризму досягла в США найбільш високого рівня розвитку, що багато в чому пояснюється такими чинниками, як різноманіття рекреаційних ресурсів, могутня матеріально-технічна база й розвинена інфраструктура туризму, а також велика увага до туризму з боку держави.

Територію США можна умовно поділити на кілька туристських районів: **Північно-східний** район (штати Нью-Йорк, Пенсільванія, Нью-Джерсі); **Середньоатлантичний** туристський район США – це штати Західна Вірджинія, Вірджинія, Делавер, Меріленд і Федеральний округ Колумбія; **Нова Англія** – перший промисловий район Америки (штати Мен, Нью-Гемпшир, Вермонт, Массачусетс, Род-Айленд, Коннектикут); **Південь** США – це штати Південна і Північна Кароліна, Флорида, Кентуккі, Джорджія, Теннессі, Арканзас, Луїзіана, Міссісіпі, Алабама; **Старий Південь** або **Південний Захід** (штати Оклахома, Арізона, Техас, Нью-Мексико); **Середньозахідний** туристський район – це штати Північна і Південна Дакота, Іллінойс, Небраска, Канзас, Міссурі, Індіана, Вісконсін, Мічиган, Мінесота, Айова, Огайо; **Далекий Захід** (гірські штати Монтана, Айдахо, Вайомінг, Юта, Колорадо); **Тихоокеанський район** це штати США – Орегон, Вашингтон, Невада, Каліфорнія, сюди ж відносять і Гаваї та Аляску.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди США.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у США.
5. Основні свята та вихідні дні у США.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони США.

ТЕМА 10. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА КИТАЮ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до Китаю.

Китайська Народна Республіка (КНР) – держава в Центральній і Східній Азії, включає власне Китай (18 історичних провінцій Китайської імперії), Внутрішню Монголію, Синьцзян, північний Схід (Маньчжурію) і Тибет, а також провінцію Тайвань, яка контролюється Китайською Народною Республікою.

Різноманіття ландшафту Китаю зовсім не дивно. Ця величезна країна протягнулася з півночі на південь, від берегів прикордонної сибірської річки Амур до порослих пальмами островів у Південно-Китайському морі на 5500 км, та із заходу на схід, від перевалів Паміру до півострова Шаньдун на 5200 км.

Велика частина території Китаю знаходиться в межах помірного і субтропічного поясів, південна частина – в тропіках. Думка, що в Китаї жарко цілий рік, – помилкова. Літо – жаряче, з незначною кількістю опадів (середня температура +32°C). Зима на півночі й північному сході холодна з температурою до –25°C, у центральній частині клімат м'якше, і зимові температури не опускаються нижче – 5°C. На самому півдні (провінція Гуандун) можна загоряти й купатися цілий рік (середня температура повітря +30°C, води – +22°C). Традиційно кращим часом для відвідин історичних визначних пам'яток Китаю вважаються весна й осінь. У той же час, субтропічні курорти о. Хайнань, користуються популярністю впродовж усього року.

Китай – найбільш густонаселена країна у світі. У країні переважає чоловіче населення: частка чоловічого населення складає 51,2%, частка жіночого населення – 48,8%. Середня тривалість життя: чоловіків – 67 років, жінок – 69 років.

Китай – держава багатонаціональна: 93% складають китайці (хань), а також налічується більше 55 інших національностей (чжуани, уйгури, монголи, тибетці, хуей, корейці, маньчжури, мяо та ін.).

Столиця країни – Пекін (21,6 млн.). Найбільші міста: Чунцін (30,5 млн.), Шанхай (24,4 млн.), Сянган (майже 8 млн.), Тяньцзінь (5 млн.).

Китай – країна, де набуло поширення не одна, а декілька релігій. Головними з них є буддизм, даосизм, іслам, католицизм і протестантизм.

Державна мова – китайська. В основі китайської писемності лежать особливі знаки – ієрогліфи, що окремо або разом з іншими виражають сенс і, що дуже часто (але не завжди), представляють окреме слово. Більшість ієрогліфів залишаються незмінними вже більше 2000 років. Загальне число ієрогліфів точно не відоме. Для читання газет достатньо знати 3000 знаків. У середньому в словнику налічується 8000, а великий словник XVII ст. включає 47 000 ієрогліфів. При вимові їх допомагає лише старанне заучування, оскільки ніякого зв'язку між знаком і його звучанням немає.

Національна валюта КНР – юань.

Основний вид транспорту між містами Китаю – залізничний. У пасажирських потягах є вагони чотирьох класів: м'які спальні, жорсткі спальні, м'які сидячі, жорсткі сидячі. Квитки перевіряють при вході на перон, при посадці в потяг, при виході з перону.

У Пекіні велика кількість таксі. Таксі можна зловити в будь-який час доби. Гроші за проїзд платяться за лічильником. Пекінське метро складається з двох гілок. Велосипед – це улюблений засіб пересування пекінців. У Пекіні більше 8 млн. велосипедів.

Водії в Китаї часто ігнорують правила дорожнього руху, не звертаючи уваги на світлофори, тому кращий вихід із цієї ситуації – узяти себе в руки й упевнено рухатися в потрібному напрямі. Самі китайці переходять вулицю, не повертаючи голови, ігноруючи будь-який вид транспорту.

Оренда автомобіля не рекомендується, дуже складний рух, можете заблукати або збити відразу декілька велосипедистів, яких дуже багато на вулицях усіх міст.

Час випереджає київський на 6 годин.

Свята і неробочі дні. Офіційними святами в Китаї є: 1 січня (Новий рік), січень-лютий (Свято Весни, Новий рік за китайським місячним календарем, три вихідних), 8 березня (Міжнародний жіночий

день), 12 березня (День лісопосадок), 1 травня (День міжнародної солідарності трудящих), 4 травня (День молоді Китаю), 1 червня (Міжнародний день захисту дітей), 1 серпня (День Народно-визвольної армії Китаю), 10 вересня (День учителя), 1 жовтня (Національне свято утворення КНР, два вихідних).

У різних провінціях Китаю є місцеві свята. При плануванні ділової поїздки треба уважно поставитися до періоду Нового року за китайським місячним календарем. Деякі підприємці не працюють протягом тижня до і після Нового року.

Для китайця їжа – не просто тамування голоду, це швидше ритуал. У кулінарів є певні правила, яких вони неухильно дотримуються. Правило перше. Всі продукти обов'язково ретельно обробляються, на що йде 1/3 частина від часу приготування блюда. Правило друге. Дуже швидка теплова обробка продуктів – протягом 2-4 хвилин. Правило третє. Різноманітне застосування різних прянощів, спецій і соусів. У китайській кухні застосовуються більше 300 видів усіляких приправ. Правило четверте. Компоновка або складання блюда за кольором, запахом і смаком. Підібрати складові так, щоб вони поєднувалися між собою – це ціле кулінарне мистецтво.

Найпоширеніший напій у Китаї – зелений чай. Його заварюють у фарфорових чайниках, а іноді прямо у фарфорових чашках і п'ють дуже гарячим без цукру. Звичайно китайська трапеза починається й закінчується чаєм.

Давати чайові не прийнято, але покоївка або носильник у готелі не відмовляться від 1-2 юанів.

Одиницею ваги в Китаї є 1 цзинь, рівний 0,5 кг. Ціну продукту вам повідомлять саме за 1 цзинь.

Напруга в мережі по всій країні складає 220 В, але в окремих районах вона може бути значно нижче. У готелях, як правило, слід застосовувати адаптер.

З Китаю везуть живопис на папері і шовку. Вони продаються в багатьох місцях, і в сувенірних магазинах, і в кіосках у готелях, і прямо на вулицях і ринках. Користуються популярністю вироби з каменів і бронза, майстерно зроблена під старовину, а також предмети ужитку і зброя.

2. Територію Китаю розділяють на 7 туристських районів. Перший – це **східний** (міста Пекін, Ченде, Нанкін, Лоян, Шанхай, Уси, Сунчжоу, Ханчжоу, Цюйфу). Другий район – це **південно-східний**

(міста Гуанчжоу, Гуйлін, Фучжоу, острів Хайнань, Сянган (Гонконг), Аомінь (Макао)). Що стосується третього туристського району Китаю – **центрального**, то він включає міста Куньмін, Сіань, Ченду, Дуньхуан, а також три ущелини річки Янцзи. Четвертий туристський район Китаю – **північно-східний**, або Маньчжурія – включає три міста: Харбін, Чанчунь і Шеньян. **Внутрішня Монголія** – це п'ятий туристський район Китаю. Район було засновано 1 травня 1947 року. Внутрішня Монголія знаходиться в степах. Тут розташовується одне з найбільших пасовищ Китаю. Шостим туристським районом Китаю є **північно-західний** (міста Сінін, Ланьчжоу, Урумчи і Каші). Сьомий туристський район Китаю – це **Тибет**.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди Китаю.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у Китаї.
5. Основні свята та вихідні дні у Китаї.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони Китаю.

ТЕМА 11. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ АФРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до ПАР.

Південно-Африканська Республіка розташована на самому півдні африканського континенту. На заході країна омивається водами Атлантичного океану, а на півдні і сході – водами Індійського океану. На північному заході граничить із Намібією. На півночі ПАР граничить із Ботсваною, на північному сході – із Зімбабве, Мозамбіком і Королівством Есватіні. На території ПАР знаходиться незалежна держава Лесото. 24 грудня 1947 р. і 4 січня 1948 р. Великобританія передала ПАР свої права на острови Маріон і Принц-Едуард в Антарктиці.

Поверхня ПАР є ніби гігантським амфітеатром: найбільш висока частина його утворена на сході і півдні уступом Драконових і Капських гір, а на північ поверхня знижується щаблями-плато до величезної арени – Калахарі й долини р. Лімпопо. Внутрішні піднесені плато й рівнини обмежані вузькою смугою прибережної океанічної низовини.

Оскільки країна розташована в південній півкулі, то зима наступає тут у травні–червні, а літо – в січні. Краще за все відпочивати в ПАР у період із вересня по грудень, купальний сезон триває з вересня до середини травня. Для відвідин національних парків підійдуть травень–липень, коли тварини збираються на водопій. Спостерігати за китами краще всього з червня по грудень.

Населення ПАР складає більше 57,3 мільйона осіб і є найнеймовірнішим поєднанням людей різних рас, культур, віросповідань, що говорять різними мовами і мають різний соціальний статус. У расовому відношенні населення складається з представників африканських народів (79%), “білих” (9,6%), азіатів (2,5%) і кой-коїнів

(бушмени (кой-сани) і готтентоти), що налічують декілька тисяч осіб. 8,9% жителів ПАР складають метиси (т.зв. “кольорові” – нащадки від змішаних шлюбів європейців з африканцями). Серед африканського населення найбільш численними етнічними групами є зулу (23,8%), коса (17,6%), педі (9,4%), тсвана (8,2%), сото (7,9%), тсонга (4,4%), ндебеле (бл. 2%), венда (1,3%) і свазі (бл. 1%). Європейське населення складають африканери (нащадки голландських, німецьких, французьких поселенців) та англійці. Серед азіатського населення превалюють індійці, живуть також китайці, малайці та ін. У суспільстві зберігається певна неприязнь між різними расовими групами.

Середня щільність населення – 46,8 осіб на 1 км² (2019 р.). Найщільніше населені райони міст Йоганнесбург, Кейптаун і Дурбан. З кінця 1990-х середньорічний приріст населення через високий рівень захворюваності СНІДом різко знизився. 28,5% населення складають діти до 15-ти років. Жителі, що досягли 65-річного віку, – 5,7%. Середній вік населення складає 26,1 рік. Очікувана тривалість життя – 49,273 року (чоловіки – 50,2, жінки – 48,4).

Міське населення складає 69%. У містах проживає близько 80% “білого” населення. Великі міста – Кейптаун (4 млн.), Дурбан, Йоганнесбург, Порт-Елізабет, Пітермаріцбург і Блумфонтейн.

ПАР не просто так називають “Країною Веселки”. Це багатомовна країна, крім 11 офіційних мов тут існує ще багато інших говірок, оскільки ПАР є перехрестям Африки. Тут дійсно існує 11 офіційних мов, що покликані відображати різноманіття етнічних груп і національностей, що населяють ПАР.

При цьому більшість жителів ПАР володіють англійською мовою, тут ви можете зустріти і британський, і американський варіант англійської.

Інша поширена на території ПАР мова – африкаанс.

Південноафриканська грошова одиниця – Південноафриканський Ранд (ZAR).

Регулярні рейси міжнародних авіакомпаній привозять туристів до Йоганнесбурга (аеропорт Ян Сметс, найбільший у країні), Дурбана (аеропорт імені Луїса Боті) і Кейптауна (аеропорт імені Д.Ф. Малана). Між містами ПАР можна пересуватися на літаках, автобусах, потягах і автомобілях. Потяги – відносно дешевий і надійний вид транспорту. Між деякими містами ходять експреси підвищеної комфортності, в

яких можна навіть прийняти душ, але така подорож обійдеться вам дорожче, ніж політ на літаку.

У межах міст найзручніше пересуватися на таксі. Всі вони працюють за лічильниками, а підсумкова сума округляється. Брати машину на вулиці не рекомендується, краще викликати її по телефону.

У ПАР працюють основні міжнародні і декілька місцевих компаній, що пропонують послуги з оренди автомобілів. Орендувати автомашину може будь-який водій не молодше 25 років і який має чинне міжнародне водійське посвідчення з фотографією. Іноземні водійські права дійсні тільки у випадку, якщо вони надруковані англійською або супроводжуються перекладом, завереним у Посольстві або нотаріально. Мінімальний термін оренди – 24 години. Вартість оренди включає страховку. Обов'язково проконсультуйтеся з працівниками прокатної фірми про дорожні знаки, тому що деякі з них зустрічаються тільки в ПАР.

Різниці в часі між Києвом і містами ПАР немає.

Святкові й неробочі дні. Новий Рік – 1 січня; День прав людини (Human Rights Day) – 21 березня; Страсна п'ятниця (Good Friday) – п'ятниця перед Великоднем; День сім'ї (Family Day) – наступного дня після Великодня; День свободи (Freedom Day) – 27 квітня; День трудящих (Workers' Day) – 1 травня; День молоді (Youth Day) – 16 червня; Національний день жінок (National Women's Day) – 19 серпня; День спадщини (Heritage Day) – 24 вересня; День примирення (Day of Reconciliation) – 16 грудня; Різдво (Christmas Day) – 25 грудня; День доброї волі (Day of Goodwill) – 26 грудня.

Кухня Південної Африки пропонує величезну різноманітність блюд, від філе крокодила і смажених гусениць до запечених овечих голів. Усе вищеперелічене вважається вкрай смачним. Для тих, хто все ж таки не ризикне піддати свій шлунок випробуванню такими незвичайними блюдами, існує незчисленна кількість місцевих делікатесів, наприклад: білтонг (пров'ялене солоне м'ясо, нарізане вузькими смужками), боботи (покращена версія запіканки з м'ясом) і боєреворс (сільські сосиски, які робляться вручну і зажарюються на відкритому вогні). Для тих же, хто зовсім не готовий ризикувати, підійде сімейне меню, що включає все, від гамбургерів до суші і спагетті по-болонезьки. Пити можна просто воду або південноафриканське вино.

Давати чайові в Південній Африці не обов'язково, але портє в готелі, офіціант у ресторані, заправник на бензоколонці будуть раді декільком додатковим центам. У ресторанах чайові складають 10% від суми, вказаної в рахунку. Суму на лічильниках у таксі прийнято округляти.

Напруга в мережі – 220/230 Вольт і 50 Гц. Виняток: Преторія (230 Вольт) і Порт-Елізабет (200/250 Вольт). Більшість вилок – із 3 круглими штирками, але зустрічаються пристрої і з двома трохі меншими штирками. Адаптери можна знайти в продажу, але не скрізь, краще привезти із собою.

Вироби традиційних народних промислів Південної Африки, а саме: чаші, кераміка, намиста, різьблення, ткання і живопис, – високо цінуються і є хорошими сувенірами. Верхній одяг, яскраво розписаний народний одяг, жіночі й чоловічі костюми для сафарі, майки з африканськими мотивами завжди нагадають вам про проведений тут відпочинок. Проте варто пам'ятати, що весь одяг і взуття відносно дорогі через високий обмінний курс.

Адміністративно-територіальне ділення ПАР налічує 9 провінцій, кожна з яких є окремим туристським районом. Північний захід країни, район провінції **Готанг** і посушливих плато Трансваалю, є історичним центром ПАР – звідси, з району золотоносних жил Вітватерсранду, і почалася справжня колонізація цих земель. Тут розташовано й найважливіші міста країни – Йоганнесбург і Преторія. По суті, це один гігантський мегаполіс, у якому зосереджена вся фінансова, промислова і торгова потужність ПАР.

Північний Кейп – найбільша за площею провінція країни. Район великої пустелі, унікального тваринного світу, красивих ландшафтів і незчисленних багатств надр, Північний Кейп приваблює величезну кількість гостей зі всього світу (місто Кімберлі, пустеля Калахарі).

Західний Кейп – третій туристський район ПАР. Центром його є Кейптаун.

Східний Кейп – четвертий туристський район ПАР. Найбільшими містами є Іст-Лондон і Порт-Елізабет.

Ще один туристський район – **Квазулу-Натал**. Провінція Квазулу-Натал розташована на південно-східному узбережжі Південної Африки. Тут можна знайти багато історичних визначних пам'яток, 2 заповідних території – Сент Лусія і Драконові Гори (Дракенсберг),

визнані світовим надбанням, величезну кількість природних багатств, а найголовніше – тут світить сонце цілий рік. Головне місто – Дурбан.

Протягнувшись від рівнини Хайвельд, знаменитої своїми мальовничими річками і можливостями для захоплюючої рибалки форелі, до крутих гір Дракенсберг, провінція **Мпумаланга** включає декілька найзнаменитіших у країні заповідників, де можна побачити “велику п’ятірку” звірів, а також місця, що зачаровують своїми дивовижними видами і відомими історичними визначними пам’ятками. У численних печерах гір і горбів Мпумаланги залишилася велика кількість зразків стародавнього живопису “людей сонця” – бушменів. Ці пам’ятники мистецтва відображають життя племен, що населяли цю територію за багато століть до прибуття з півночі людей племені Нгуні.

Північний туристський район ПАР (Північний Трансвааль) – найбільш “заповідна” територія країни, тут розташована найбільша кількість національних і приватних парків, мисливських господарств і концесій. Про провінцію можна чесно сказати, що вона по праву може вважатися однією з найкрасивіших – великі території провінції залишаються незайманими людською цивілізацією.

Північно-західна провінція – це провінція сюрпризів і відкриттів. Саме тут знаходиться відоме на весь світ Сан-Сіті.

Вільна Держава – це останній, дев’ятий туристський район, розташований у самому серці ПАР, що своїми контурами нагадує нирку і що є коморою країни. Поля пшениці, кукурудзи і соняшнику тягнуться до самого горизонту. Ландшафт провінції відрізняють роздолля відкритих просторів, родючий ґрунт і могутні річки. Шедеври мистецтва перших поселенців, яких привабили сюди долини трав, дотепер прикрашають численні печери і притулки в скелях.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди ПАР.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у ПАР.
5. Основні свята та вихідні дні у ПАР.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони ПАР.

ТЕМА 12. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄГИПТУ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до Єгипту.

Арабська Республіка Єгипет – держава, розташована на північному сході Африки і частково на Синайському півострові в Азії. На півночі омивається Середземним морем, на сході – Червоним морем, Суецькою та Акабською затоками. На півдні межує із Суданом, на заході – з Лівією, на північному сході – з Палестиною та Ізраїлем.

Хоча загальна протяжність берегових ліній досить велика, тут практично немає зручних місць для морських портів. Середземноморське узбережжя не має жодної природної бухти, придатної для стоянки великих суден. Окремі гавані є на узбережжі Червоного моря, проте дно Червоного моря рясніє кораловими рифами, що сильно заважає морській навігації в цьому районі.

У межах більшої частини країни клімат сухий і жаркий, із коливаннями температури, рідкісними, випадковими опадами, малою хмарністю. Для огляду визначних пам'яток Єгипту кращий час – із листопада по березень, коли ще не жарко. Курортний сезон на Червоному морі продовжується цілий рік, але “оксамитові сезони” – з кінця жовтня до початку квітня. Курортний сезон на Середземному морі продовжується з травня по жовтень.

Кількість населення країни – більше 100 млн. осіб, щорічно збільшується на 1,3 млн. Середня щільність населення – близько 101 осіб на 1 км². Населення Єгипту розміщено вкрай нерівномірно. Понад 90% зосереджено в долині й дельті Нілу та оазисі Файюм, на площі, що становить близько 4% території країни. Тут щільність населення досягає 1500 осіб на 1 км².

Середня тривалість життя у чоловіків складає 70,1 роки, у жінок – 75,4 років. Рівень народжуваності (на 1000 осіб) – 27,3; рівень смертності (на 1000 осіб) – 8,4.

Населення Єгипту досить однорідне за своїм національним складом. Основну масу населення складають єгиптяни – один з арабських народів – 98%. У Лівійській і Аравійській пустелях, а також на Синайському півострові і в східній частині дельти Нілу живуть арабські кочові і напівкочові племена – бедуїни. Кількісно невеликі групи турок, албанців, черкесів, курдів, євреїв.

Столицею Єгипту є місто Каїр. Найбільші міста – Олександрія, Ель-Гіза, Порт-Саїд, Суец.

Пануюча в країні релігія – іслам суннітського толку. Приблизно 90% населення – мусульмани. Згідно з Конституцією, іслам – офіційна релігія країни. Законодавство Єгипту засновано на зведенні норм мусульманського права, але в дещо пом'якшеному варіанті. Разом із цим проголошено свободу совісті і віросповідання. 10% населення – християни, що належать до коптської церкви.

Державна мова Єгипту – арабська, яка відноситься до семіто-хамітської групи мов. Літературна арабська мова єдина, проте розмовна мова в Єгипті відрізняється від мови сусідніх арабських країн, є свої діалекти в Каїрі, Нижньому і Верхньому Єгипті. Поширені англійська, французька і берберська мови. Персонал готелів, як правило, говорить також італійською і німецькою.

Національна валюта Єгипту – єгипетський фунт. Розмінною монетою є піастр (PT).

Існує маса варіантів того, як дістатися до Єгипту. Основний шлях – це авіапереліт, практично з будь-якого аеропорту Європи, до Каїра. З альтернативних видів транспорту ще можна виділити автобус.

Залізничне сполучення в Єгипті досить розвинене. Мережею доріг зв'язані всі великі міста країни. Поїздки недорогі, при цьому за вікном потягу можна спостерігати всю повноту єгипетської екзотики і, головне, залізниця в Єгипті – це єдиний вид транспорту, який можна вважати повністю безпечним.

Таксі – дорогий вид транспорту за єгипетськими мірками. Мінібас – найзручніший вид транспорту.

На дорогах Єгипту небезпечно. Правил практично немає. Їздять уночі з дальнім світлом, усі пропонують підвезти, навіть якщо і в протилежну бік. Дороги жакливі. Через кожні 30–50 метрів – “лежачий поліцейський”. І найбільша проблема для людей, що приїхали з України, – звикнути до гучних сигналів автомобілів. Тут це не заборонено. Сигналять цілодобово.

Автомобіль напрокат у Єгипті коштуватиме дорожче, ніж в інших курортних країнах. Перш ніж підписати будь-які папери, огляньте автомобіль повністю: вам можуть підсунути навмисно несправний, поломки якого ви оплачуватимете після повернення. Якщо взагалі повернетеся на ньому. До машини має додаватися страховка. А у вас мають бути міжнародні водійські права.

Час збігається з київським.

Святкові й неробочі дні. Ділове і світське суспільство в Єгипті працює і відпочиває за західним (григоріанським) календарем (до н.е./н.е.). Але при цьому зовсім інші календарі мають офіційний статус у Єгипті. Ісламський календар (АН) використовується для того, щоб дотримуватися релігійних свят, засновані на місячному циклі. Таким чином, мусульманський рік коротше, ніж рік за григоріанським календарем, на 11 днів. Тому відбувається відповідне зрушення за місяцями. Наприклад, у григоріанському календарі квітень завжди весняний місяць, а в мусульманському календарі кожен місяць проходить по сезонах у 33-річному циклі.

Коптський календар (АМ) заснований на сонячному циклі і складається з 12 місяців по 30 днів і одного місяця в 5 днів. Кожні чотири роки шостий день додається до найкоротшого місяця. Коптський календар використовується багатьма фермерами в посівних роботах і при зборі урожаю. Так само цей календар використовується коптською ортодоксальною церквою.

Традиційна кухня – це арабські блюда. Класичний єгипетський сніданок складається з двох головних блюд: фуля і феляфілів (або тааменя). Фуль – це варені боби в кислуватому соусі, зі спеціями і зеленню, іноді з додаванням дрібно рубаних овочів. Філяфілі – це вегетаріанські котлетки з перетертих бобів. На додаток до цього подається тарілка соусу техіна (перетертий кунжут і горіхи з оливковою олією, спеції), в який по ходу трапези потрібно мочити хліб-ейш, салат зі свіжих овочів, салат-гебна (сир типу бринзи упереміш з овочами). Запивати все це слід холодним чаєм каркаде з пелюсток так званої суданської троянди, у нас відомішим під ім'ям “фараонського чаю”.

Чайові (бакшиш) в Єгипті від вас чекатимуть носильники, таксисти, швейцари і багато інших. Носіть із собою декілька банкнот у 50 піастрів і 1 фунт – невеликої суми цілком достатньо. У ресторані прийнято залишати близько 10% (крім податків і відсотка за

обслуговування, включених у рахунок).

По всій країні використовується електрика напругою 220 Вольт, 50 Гц. Вилки – євростандарт.

Неможливо придумати більш “єгипетського” сувеніра, ніж папірус із кольоровими малюнками. Вони недорогі, довговічні, легкі і зручні при транспортуванні. Потрібно відзначити, що Єгипет наповнений дешевими підробками – з рисового паперу або бананового листя зі штампованим малюнком, тому купувати папірус слід тільки в спеціалізованих магазинах, де видаються сертифікати якості.

Як сувенір цікаві й алебастрові статуетки давньоєгипетських богів: Гора, Аноубіса, Птаха, Ісиди.

Весь Єгипет можна розділити на декілька туристських районів. Перший туристський район, що відрізняється великою кількістю культурно-історичних пам’яток, – це **долина і дельта річки Ніл**. Головні міста, що відвідуються туристами, – Каїр, Луксор і Асуан.

Наступний туристський район Єгипту – **узбережжя Середземного моря**. Тут знаходиться друге за величиною місто Єгипту – Олександрія.

Узбережжям Червоного моря протягнулися респектабельні курорти: Хургада, Сафага, Ель Гуна, Шарм-ель-Шейх. Тут будь-якому туристу пропонується широкий вибір розваг: любителі підводного плавання можуть відкрити для себе багатющий світ моря з його загадковими глибинами, любителі пригод можуть вирушити в пустелю на знамените сафарі, ті, кому до душі спокійний відпочинок, можуть просто відпочити біля басейну або на пляжі. Крім того, до послуг гостей численні бари, нічні клуби й дискотеки.

Оазиси Західної Пустелі – останній туристський район Єгипту. Бахарія – найближчий до Каїра оазис Західної пустелі.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди Єгипту.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у Єгипті.
5. Основні свята та вихідні дні у Єгипті.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони Єгипту.

ТЕМА 13. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДІЇ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ ПІВДЕННОАЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до Індії.

Республіка Індія (мовою хінді – Бхарат) – держава в Південній Азії. Територія Індії на півночі тягнеться в широтному напрямі на 2930 км, в меридіональному – на 3220 км. Індія омивається водами Аравійського моря на заході, Індійського океану на півдні і Бенгальської затоки на сході. Її сусідами є: на північному заході – Пакистан, на півночі – Китай, Непал і Бутан, на сході – Бангладеш і М'янма. Також Індії належать Андаманські, Никобарські і Лаккадівські острови Індійського океану.

Індія розташована в межах трьох великих орографічних областей: Гімалайських гір, Індо-Гангської рівнини і плоскогір'я Декан на півострові Індостан.

Індія має такий широкий діапазон кліматичних чинників, що практично неможливо вибрати сприятливу в погодному відношенні пору року. З жовтня по березень погода достатньо приємна на всій території країни. На півдні добре під час мусонів – із січня по вересень. А в регіони Сіккім і північно-східні області Індії краще за все приїжджати з березня по серпень. Кращий час для поїздки до Кашміра і в гірські райони Хімачал Прадеш – із травня по вересень. У сезон мусонів також добре в пустелях Раджастану і в північно-західному гімалайському регіоні Індії. Походи Гімалаями краще здійснювати з квітня по листопад, хоча цей час може варіюватися залежно від маршруту, висоти і району. Лижний сезон продовжується із січня по березень.

У Гімалаях знаходяться витoki трьох найбільших річок Індії: Ганг (2510 км), Інд (2879 км) і Брахмапутра. Окрім Гангу, Інду і Брахмапутри, вся решта річок Індії не судноплавні. Під час літнього сезону дощів, що супроводжується таненням снігів у Гімалаях, повені

в Північній Індії стали звичайним явищем. Раз на п'ять-десять років практично вся Джамно-Гангська рівнина опиняється під водою. В Індії вважають, що легенда про всесвітній потоп народилася саме тут.

Флора Індії налічує більше 20 тис. видів, багато ендеміків. Ліси Індії підрозділяються на дві групи – тропічні ліси в межах Індостану та ліси помірного типу, що вкривають схили Гімалаїв на висотах більше 1500 м над рівнем моря. Всюди поширені пальми – кокосові, фінікові, пальма тодді, а також бамбук.

Національне дерево – бан'ян, що є найближчим родичем фікуса. Бан'ян володіє унікальною формою зростання – він дає повітряне коріння, яке, досягнувши землі, укоріняється і товщає. У міру розростання бан'ян випускає все нове й нове коріння, і в цього дерева-лісу може бути декілька тисяч стовбурів! Саме під цим деревом Будда досяг повного просвітлення.

Тваринний світ Індії також достатньо різноманітний і представлений 500 видами ссавців, 350 видами плазунів, 3000 видами птахів. Два найбільш вражаючі види – це бенгальський тигр і індійський слон – все ще зустрічаються на всій території, хоча останнім часом їхня популяція сильно скоротилася. На території держави мешкає безліч мавп, в основному це макаки-резус і лангури, а також величезна кількість пальмових білок і летючих лисиць. Тут можна побачити рідкісну тварину в світі – індійського дюгоня, який відноситься до сімейства морських корів і є єдиним травоїдним морським ссавцем.

Зустрічається близько 200 видів змій і 52 з них – отруйні. Королівська кобра – найбільша отруйна змія Індії. Досягає в довжину 5,5 м. Укус королівської кобри смертельний навіть для слона.

Індія – велике царство практично неляканих птахів, серед яких, безперечно, виділяються павич (національний птах Індії), чапля, папуги, зимородок. Узимку пташине поголів'я збільшується принаймні вдвічі, оскільки на зимівлю прилітають птахи з Європи і Азії. З метою збереження рідкісних і нечисленних видів флори і фауни в Індії створено 83 національних парки, 447 заповідників, 23 тигрових заповідники, 200 зоопарків і 8 біосферних резервацій.

Населення Індії складає 1386,5 млн. осіб. Вона займає друге місце у світі (після Китаю) за кількістю населення. Етнічна Індія представлена всіма трьома великими расами: негроїдною, європеїдною і монголоїдною. В Індії на 1000 чоловіків припадає

927 жінок. Це пояснюється підвищеною смертністю серед жінок, пов'язаною з ранніми шлюбами і численними дітородіннями. У сім'ях, як правило, четверо дітей. Середня тривалість життя 66,8 років.

Кожен індуус із моменту народження належить общині, касті, успадковує професію батьків і веде спосіб життя, освячений релігійно-етичним кодексом. Не дивлячись на офіційно проголошену рівність, міжкастові браки вкрай рідкі. Людина з вищої касті швидше помре з голоду, чим візьме в руки мітлу, тому що роботу сміттярів повинні виконувати колишні “недоторкани”.

Міське населення складає 26%, а сільське – 74%. Посилення міграційних процесів привело за минулі півстоліття до формування такої гігантської агломерації, як Мумбаї (18,4 мільйонів жителів), Кальката (13 мільйонів) і Мадрас (майже 8 мільйонів). У Делі – столиці Індії проживає 18,2 млн. осіб

Найпоширеніша релігія – індуїзм (82,7% населення). Іслам сповідає 11,4%, християнство – 2,4%, сикхизм – 1,9%, буддизм – 0,7%, джайнізм – 0,5%. Інші – послідовники зороастризму, іудаїзму і язичницьких вірувань.

Конституцією Індії офіційно визнано 18 мов, але лінгвісти розрізняють як мінімум 24 мови, кожною з яких говорять не менше 1 млн. осіб, і безліч діалектів. Державною мовою визнано хінді, проте широко вживана англійська мова. Інші офіційні мови – бенгалі, урду, орія, панджабі, ассамі, кашмірі, синдхі, маратхі (всі вони поширені переважно в північних і центральних областях), телугу, тамілі, малаялам, каннада (переважають у південних штатах) і санскрит. У колишніх колоніях Гоа, Даман і Діу у вжитку португальська мова, в Путтуччері – французька.

Грошовою одиницею Індії є індійська рупія, дорівнює 100 пайсам. Індійська рупія – обмежено конвертована валюта. Ввезення і вивіз рупій в Індії заборонено. Краще за все брати в цю країну долари США або кредитні карти.

Міжнародні аеропорти в Індії є в Бомбеї, Делі, Калькутті, Ченнаї (Мадрасі) і Кералі. Потяг – найпопулярніший в Індії засіб пересування. Існує 17 головних напрямків, якими слідують 108 потягів. Багато які з них мають імена: Керала експрес, Шатабді експрес, Раджхані експрес, Таміл Наду експрес. Мандрівник, який запланував переміщення по Індії в потягах, повинен добре уявляти якість цього пересування. Існують 6 типів вагонів, що дуже

відрізняються за ціною і якістю. Є такі типи вагонів, де пересування іноземців не рекомендується.

Види автобусів у кожному штаті свої, але на основних маршрутах автобуси розділяються на звичайні, експреси, напівлюкси, люкси, люкси з кондиціонерами і спальні люкси. Подорож на велосипеді – прекрасна можливість оглянути індійські міста, крім того, оренда велосипеда коштує буквально копійки. Велорикші практично зникли із центрів великих міст, але вони все ще залишаються основним видом транспорту в маленьких містах і селах.

Якщо у вас немає водійських прав міжнародного зразка або навіть водійського посвідчення, що діє на території України, – це не проблема на території Індії, поліція цікавиться правами рідко, у гіршому разі доведеться заплатити бакшиш близько 50 рупій. Але ви повинні мати просто залізні нерви і рідкісний успіх, якщо хочете водити машину в Індії самостійно. Машину можна взяти напрокат на день і лише з обмеженням кількості кілометрів поїздки. Рух транспорту на всій території Індії лівосторонній. Необхідно частіше подавати звуковий сигнал – це тільки вітається.

Час відрізняється від київського на 3,5 години.

Святкові й неробочі дні. В Індії дуже багато свят, як державних, так і релігійних. Практично щодня – це якесь свято. Основні державні свята в Індії: 1 січня – Новий рік; 26 січня – День Республіки (цього дня була прийнята Конституція Індії); 8 березня, як і в Україні, відзначають Жіночий День; 15 серпня – День Незалежності (цього дня в 1947 році Індія одержала незалежність від Великобританії); 20 серпня – День народження Раджива Ганді; 2 жовтня відзначають Ганді джаянті, день Народження Махатми Ганді; 19 листопада – День Народження Індіри Ганді.

Серед релігійних свят як основні можна виділити такі. У березні–квітні послідовники джайнізму відзначають день народження засновника цієї релігії Махавіри. Це свято називається Махавір джаянті. У квітні–травні (у перший день місяця байсак) послідовники сикхизму відзначають своє головне свято – байсак. Будда джаянті – день народження Будди проголошується в другій половині квітня – першій половині травня. Головним святом парсів (індійських вогнепоклонників) є Кхордад саль – день народження пророка Заратустри. У лютому–березні індуїсти відзначають свято весни Песть. У квітні–травні відзначають Ід-ул-Азха. Це свято

жертвопринесення – одне з двох головних свят мусульман. Серпень–вересень – Джанмаштамі – день народження Крішни. У вересні–жовтні відзначають Дашахра – день поклоніння Діві. Це одне з найпопулярніших свят. У жовтні–листопаді відзначають свято Дівалі. Це Фестиваль вогнів і богині процвітання Дівалі, одне з найпопулярніших народних свят і останній день року за календарем індуїста.

Діапазон смаків індійської кухні вельми широкий, починаючи від простого і м'якого смаку повсякденних блюд і закінчуючи дуже гострими й насиченими блюдами святкового столу. Кожен регіон має свої особливості приготування їжі, але деякі національні рецепти ідентичні по всій країні. Усюдисущі приправи – карі і чілі – використовуються й у вегетаріанських блюдах, і при приготуванні м'яса. Спеції з давніх часів вважаються індійським товаром, тому кухар тримає під рукою близько 25 спецій, обов'язково свіжомелених, з яких він складає свій неповторний смаковий букет. Багато прянощів володіють і лікарськими властивостями. Гострі мариновані фрукти замінюють гірчицю.

Любителям м'яса необхідно спробувати блюда з індійського буйвола й баранини. Сир і йогурт – також часто подають з їжею. Із фруктів готують фреші і додають у йогурти. На десерт спробуйте “кхеер” – рисовий пудинг. В Індії поширено вегетаріанство – овочі і фрукти дешеві, різноманітні, рясні і завжди смачно приготовані.

Для пиття використовуйте тільки воду в пляшках і не використовуйте лід, якщо не впевнені, що його зроблено з очищеної води.

Будь-який заклад, де можна перекусити, називається рестораном. На чай прийнято давати 10% від загальної суми рахунку. Взагалі, на чай слід давати скрізь – це індійський стиль життя. В Індії поширена попередня плата за послуги (наприклад, за бакшиш у готелі знайдуть потрібний вам лист, дадуть необхідну інформацію тощо).

Напруга струму – 220 В, частота – 50 Гц. Рекомендується використовувати адаптер. Вилки відрізняються від стандартних європейських, причому в різних штатах вони неоднакові. Перед увімкненням електроприладів рекомендується проконсультуватися в обслуговуючого персоналу про параметри мережі.

В Індії багатий вибір тканин, срібла, килимів, шкіряних виробів і, звичайно, спецій. На базарі прийнято торгуватися, тоді товар можна

купити за ціною у 2-3 рази нижче за ту, яка була названа на початку. Прекрасними подарунками є шалі (чадр) різної текстури, фігурки із сандалового дерева з Карнатаки, рожевого дерева з Керали і Мадраса, індійського горіха з Кашміру, вироби з міді, латуні, бронзи і збройової сталі з інкрустаціями, емаллю і без них. І, звичайно, кращий подарунок з Індії – чудовий чай найрізноманітніших видів і сортів.

Північна Індія – осередок унікальних природних і історичних пам'яток – охоплює штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Хар'яна, Хімачал-Прадеш, Уттар-Прадеш, Раджастхан і славиться гірськими пейзажами Гімалаїв. Тут і висока точка Землі, і Долина квітів, і вічнозелені гори, і живописні водоспади.

Західна Індія – територія контрастів. Гористі ділянки Гат переважають тут із низовинами і лісами Гуджарата, змінюючись височинами Махараштра, а прекрасні пляжі Гоа – різноманітною архітектурою старих кварталів Мумбая або Джайпура.

Південна Індія – найбільш густонаселена частина країни, район зосередження сотень стародавніх храмів Таміла, колоніальних фортів і багатокілометрових піщаних пляжів.

До **Східної Індії** відносяться штати Західна Бенгалія, Біхар, Орісса і Сіккім. Це найрізноманітніша за природними умовами територія країни, “затиснута” між узбережжям Бенгальської затоки на півдні і відрогами Гімалаїв на півночі. Головне місто регіону – Колката (Калькутта) – адміністративний центр штату Західна Бенгалія. Далі на схід за горами лежать штати Ассам, Мегхалайя, Нагаленд, Тріпура, Маніпур, Мізорам і Аруначал-Прадеш, які відомі в Індії як “сім сестер”.

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди Індії.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій в Індії.
5. Основні свята та вихідні дні в Індії.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони Індії.

ТЕМА 14. КРАЇНОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА БРАЗИЛІЇ ЯК ПРОВІДНОЇ КРАЇНИ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

План:

1. Географія, площа та ландшафт країни.
2. Клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ.
3. Характеристика населення, політичний устрій.
4. Мова, релігія, грошова одиниця країни.
4. Транспорт, прокат автомобілю.
5. Інформація, необхідна туристу, який подорожує до Бразилії.

Бразилія – держава в Південній Америці, що межує на південному заході з Уругваєм, Аргентиною, Парагваєм і Болівією, на заході з Перу і Колумбією, на півночі з Венесуелою, Гаяною, Суринамом і Французькою Гвіаною, на сході омивається Атлантичним океаном. Площа – 8 511 965 км², столиця – місто Бразилія.

Північну половину Бразилії займає широка Амазонська низовина (Амазонія) – глибокий тектонічний прогин, заповнений осадовими породами. На півночі вона поступово переходить у горбисті цокольні рівнини південної частини Гвіанського нагір'я, обрамлені уздовж державного кордону крутими урвищами гірських ланцюгів Серра-ду-Імері, Серра-Паріма і Серра-Пакарайма. Майже всю решту території країни займає Бразильське нагір'я, що підвищується до півдня та південного сходу і круто обривається до вузького краю берегової Приатлантичної низовини. На заході на територію Бразилії заходить акумулятивна низовина верховин річки Парагвай – Пантанал.

Для більшої частини території Бразилії характерний теплий тропічний клімат. Середні місячні температури коливаються від 16 до 29°C; лише на високих східних масивах середня температура липня від 12 до 14°C; можливі заморозки. Але режим опадів і типи клімату різні. На заході Амазонії екваторіальний вологий клімат (2000–3000 мм опадів на рік, амплітуди середніх місячних температур 2–3°C), на сході Амазонії і прилеглих пологих схилах Гвіанського і Бразильського нагір'їв – субекваторіальний з посушливим періодом до 3–4 місяців (1500–2000 мм опадів, на узбережжі близько 3000 мм на рік). У центрі Бразильського плоскогір'я і Пантаналі – субекваторіальний вологий клімат (1400–2000 мм опадів на рік) з

великими амплітудами температур (особливо крайніх – до 45-50°C); на північному сході плоскогір'я кількість опадів знижується до 500 мм і менше на рік, а дощі випадають вкрай нерегулярно: це район частих і тривалих посух.

Країна має величезні водні ресурси, про що свідчить наявність на її території найповноводнішої річки світу – Амазонки, повноводної та довгої річки Сан-Франциску, акумулятивної річки Парагвай та їх численних приток та ін. Великий гідроенергетичний потенціал мають річки Бразильського плоскогір'я, що пояснюється наявністю багатьох порогів та водоспадів. Річкова мережа Бразилії надзвичайно густа. Вся північна і частково центральна частина країни зрошується системою річок басейну Амазонки. На півдні та південному заході річки несуть свої води до Парагваю та Парани. На сході Бразилії тече річка Сан-Франциску. Великих озер у країні немає.

Територія країни вкрита дуже густою річковою мережею. Уся Амазонія, південь Гвіанського і північна частина Бразильського плоскогір'їв зрошуються системою річки Амазонка; південь Бразильського плоскогір'я – системами річок Уругвай і Парана, захід – притокою Парани – річкою Парагвай, схід належить до басейну річки Сан-Франциску, північно-східна і східна окраїни плоскогір'я зрошуються короткими річками, що впадають безпосередньо в Атлантичний океан (найбільш велика р. Парнаїба). Лише Амазонка зі своїми західними і східними притоками повноводна протягом усього року і судноплавна. Усі річки Бразильського плоскогір'я (крім річок крайнього півдня) мають різкі коливання витрат води з бурхливими паводками (звичайно влітку), відзначаються порогами і водоспадами (у тому числі Ігуасу на однойменній притоці Парани, Урубупунга і Сеті-Кедас – на Парані, Паулу-Афонсу – на Сан-Франциску), мають великі запаси гідроенергії, але судноплавні лише на коротких ділянках, за винятком Парнаїби і Сан-Франциску.

У Бразилії переважають ліси на червоноколірних латеритних (ферралітних) ґрунтах. За запасами твердої деревини Бразилія займає перше місце у світі. Густі вологі екваторіальні вічнозелені ліси – гилеї, або сельва, з коштовними видами дерев (понад 4000 видів) займають західну частину Амазонії; під ними розвинуті підзолисті латеритні ґрунти. На сході розташовані низовини, уздовж узбережжя тягнеться смуга атлантичних лісів. На невисоких схилах, що обрамляють Гвіанське і Бразильське плоскогір'я, у зв'язку з наявністю посушливого

сезону, поширені листопадно-вічнозелені ліси, а в ґрунтах процес підзолення виражений слабше та мінливо. Подібні типи ґрунтів і рослинності, але з проявом висотної поясності, властиві східним, навітряним і високим схилам та масивам Бразильського плоскогір'я; їхні західні схили одягнені переважно сезонно вологими лісами. Центральна частина плоскогір'я зайнята саваною (кампус) на червоних латеритних ґрунтах, місцями зі щільною корою – кангою: найпоширеніші чагарникові мілкодеревні савани – серрадо; уздовж річок простягаються галерейні ліси, у яких особливо коштовна коперникова пальма карнауба. На сухому північному сході плоскогір'я – напівпустельне рідколісся (каатинга) із ксерофітних і сукулентних дерев та чагарників, на червоно-коричневих і червоно-бурих ґрунтах. На рівномірно вологому півдні знову з'являються вічнозелені листяні змішані ліси з хвойної бразильської араукарії з вічнозеленим листяним підліском (у тому числі з «парагвайського чаю» – йерба-мате) на червоноземних ґрунтах, що займають піднесені плато до півдня від 24° південної широти; у зниженнях на пористих осадових породах з червонясто-чорними ґрунтами поширені бездеревні трав'янисті савани – кампус лимпос. В западині Пантанал значна площа під болотами.

Вважається, що Бразилія має більше число як наземних хребетних тварин, так і безхребетних, ніж будь-яка інша країна світу. Ця висока різноманітність фауни може бути пояснена значними розмірами країни, а також великою варіацією типів її екосистем. Числа щодо різноманітності фауни сильно залежать від джерела, як через те, що навіть таксономісти іноді розходяться в думках щодо класифікації видів, так і через нестачу даних та інколи неповну або застарілу інформацію. Постійно виявляються нові види, а інші, на жаль, продовжують вимирати. Бразилія має найбільше число видів приматів серед всіх країн, близько 77 видів, та найбільше число видів прісноводних риб (понад 3000 видів). Вона займає друге місце за числом видів земноводних, третє за числом видів птахів, і п'яте за числом видів плазунів. Багато з видів знаходяться під загрозою, особливо ті, що мешкають в екосистемах, що зараз значною мірою знищені, таких як атлантичний ліс.

Наразі у Бразилії діє сьома конституція, прийнята в 1988 році, після падіння військової диктатури у 1985 році. Згідно з цією конституцією, Бразилія є федеративною президентською

представницькою республікою, де президент є як главою держави, так і главою уряду.

На території Бразилії проживає приблизно половина населення Південної Америки, або третина населення Латинської Америки. Населення країни складає 216,8 млн. осіб. Середня щільність населення 25,4 осіб/км². Діти складають 26,3% населення, люди старшого віку – 6,7%. Середній вік населення 31,3. Середня тривалість життя у чоловіків 69, у жінок – 76,3 роки.

Серед населення Бразилії панівне становище займають нащадки португальських іммігрантів, від перших колоністів (починаючи з XVI-го століття) до іммігрантів останнього часу (XIX-і і XX-і століття). Перші португальські поселення в Бразилії з'явилися після 1532 року, коли було засноване місто Сан-Вінсенте та почався активний процес колонізації. До проголошення незалежності в 1822 році португальці були єдиним європейським народом, представники якого активно селилися в Бразилії, тому бразильська культура значною мірою заснована на культурі Португалії. Інші країни Європи мали незначну присутність протягом колоніального періоду. Голландці та французи пробували колонізувати Бразилію протягом XVII-го століття, але їх контроль над частиною Бразилії тривав тільки кілька десятиліть.

Індіанське населення Бразилії (3-5 мільйонів на час відкриття її європейцями) було у великій мірі винищене або асимільоване в португальське населення. З початку колонізації шлюби між португальцями та індіанцями були звичайними. Зараз у Бразилії проживає близько 700000 індіанців, що становить менш ніж 1% населення країни, але їхня частка значно більша у Північному регіоні.

Столицею Бразилії є місто Бразилія. Адміністративна структура країни – федерація, проте Бразилія включає муніципалітети як автономні політичні об'єкти, що робить федерацію потрійною: тобто Союз, штати і муніципалітети.

Виконавча влада Союзу здійснюється урядом, очоленим президентом, який обирається на чотирирічний термін і може бути переобраним ще на один термін. Крім президента обирається і віцепрезидент, а решта урядових посадовців назначається президентом.

Законодавча влада Союзу здійснюється двопалатним Національним Конгресом. Палата депутатів обирається кожні чотири роки за системою пропорційного голосування та пропорційного

представлення штатів. Члени Федерального Сенату обираються на восьмирічний термін частинами кожні чотири роки.

Португальська мова – єдина державна мова Бразилії. Нею розмовляє практично все населення і фактично тільки ця мова використовується в школах, газетах, радіо, телебаченні та для всіх ділових і адміністративних цілей. Окрім того, Бразилія є єдиною португаломовною країною в Америці, що робить мову частиною бразильської національної самосвідомості. Бразильська португальська мова розвинулася незалежно від європейської португальської мови, та пройшла менші фонетичні зміни, ніж мова, якою розмовляють в Португалії. Тому часто кажуть, що мова Камоенса, португальського поета XVI-го століття, фонетично нагадує сучасну бразильську португальську мову, але не мову, якою розмовляють в Португалії зараз, і що його роботи слід читати за бразильськими правилами. На бразильську португальську мову також мали деякий вплив індіанські та африканські мови. У самій Бразилії мова досить однорідна, носії різних регіональних діалектів легко розуміють один одного, але між ними існує кілька помітних фонологічних, лексичних та орфографічних відмінностей.

Багато тубільних мов ще існують в тубільних громадах, перш за все в Північній Бразилії. Хоча багато з них мають істотні контакти з португальською мовою, сьогодні є стимул для вивчення рідних мов. Деякі іноземні мови використовуються нащадками іммігрантів, які зазвичай двомовні, в маленьких сільських громадах у Південній Бразилії. Найголовніші з них – бразильські німецькі діалекти, наприклад Rio-grandenser Hunsrückisch, померанська та італійська мова, заснована на італійському венеціанському діалекті. У місті Сан-Паулу японська мова також існує в районах переселенців, таких як Лібердад.

Англійська мова – частина офіційного шкільного навчального плану, але дуже мало бразильців вільно володіють нею. Іспанська моватакож часто викладається в школах та розуміється до певної міри самими носіями португальської мови завдяки великій схожості між двома мовами.

Грошова одиниця – бразильський реал.

Час відстає від київського на 6 годин.

Основними транспортними шляхами усередині країни є автодороги. Система автодоріг досить розвинена та складна. Проте, у

деяких районах під час тропічних злив автодороги стають важкопрохідними та небезпечними.

Залізниця у Бразилії загалом застаріла та використовується майже виключно для перевезення вантажів. Існує лише декілька пасажирських залізниць що діють, найдовша – між містами Белу-Оризонті та Віторія.

Морський транспорт традиційно був дуже важливим у Бразилії, хоча зараз він також використовується майже виключно для перевезень вантажів. Майже всі великі міста уздовж бразильського узбережжя є також важливими торговими портами. Також важливий річковий транспорт, особливо у Амазонії, де він є основним транспортним засобом. Всього Бразилія має близько 50 тис. км водних шляхів.

Авіаційний транспорт зараз швидко розвивається. Лідерами перевезень у Бразилії є компанії Vasp і Transbrasil. Майже всі міжнародні рейси йдуть до міжнародних аеропортів Гуарульос в Сан-Паулу або Галеано в Ріо-де-Жанейро. З останнього часу кілька рейсів йдуть до аеропортів міст Бразилія і Форталеза. З південноамериканською інтеграцією очікується, що більше аеропортів відкриються для міжнародних рейсів протягом наступних років.

Кухня. Основу бразильських страв складають білий рис, чорна квасоля і тапіока, які зазвичай супроводжують яловичину, птицю або рибу. Бразильська національна кухня включає в себе: моцеса - бульйон з морепродуктів, ароматизований олією данде і кокосовим молоком сагугу – креветки з ікрою, цибулею, перцем та іншими овочами.

Але одне блюдо є безперечно найхарактернішою для Бразилії, це – feijoada. У Ріо-де-Жанейро, де воно особливо популярно, feijoada готується з чорної квасолі, сушеного м'яса, копченої ковбаси, свинини, часнику, перцю і лаврового листа. Зазвичай ця страва подається в глибокій тарілці з борошном маніоки і, за бажанням, з білим рисом. До фуйжоаде подаються також порізані скибочками апельсини, капуста і соус з перцю.

Бразилія - це ще і фруктовий рай. Тут туристи зможуть дізнатися справжній смак цілого ряду чудових тропічних плодів (і страв з них): ананасів, манго, мамона (динне дерево), кокосів і, звичайно, бананів. Бразильці називають їх «хлібом тропіків». Банани тут сушать, в'ялять, перемелюють на борошно, з них варять варення, готують мармелад,

морозиво, креми. Бразилія вирощує ще й кращий в світі кави, а також какао. І ніде їх так майстерно не переробляється, як тут, створюючи божественні страви і напої.

Чайові. У ресторанах стягують 10% за обслуговування, при цьому офіціантові слід давати 5% чайових. У барах і кафе діє те ж правило, хоча в літніх кафе зазвичай не залишають «на чай», якщо замовляють тільки легкі напої та пиво. Зарплати службовців на стільки малі, що будь-яка сума буде з радістю прийнята. Якщо таксист допомагає вам донести багаж, звичайну винагороду - 25 сентаво за сумку, при цьому прийнято давати таксистам «на чай» 10% від суми оплати. У перукарнях і салонах краси прийнято давати 10-20% чайових. Чайові потрібно залишати черговим бензозаправних станцій, чистильникам взуття.

Електроприлади. Напруга мережі в Бразилії 110, 127 і 220 Вольт, тому, якщо ви не хочете півдня присвятити пошуку в магазинах адаптера, то захопіть його з собою.

В Бразилії виділяються наступні туристські райони: **Центрально-Західний** (Гояс, Мату-Гросу, Мату-Гросу-ду-Сул.); **Північно-Східний** (Алагоас, Баия, Мараньян, Параїба, Пернамбуку, Пиауи, Риу-Гранди-ду-Норти, Сеара, Сержипи.); **Північний** (Акри, Амазонас, Амапа, Пара, Рондония, Рорайма, Токантинс.); **Південно-Східний** (Минас-Жерайс, Рио-де-Жанейро, Сан-Паулу и Эспириту-Санту.); **Південний** (Парана, Санта-Катарина и Риу-Гранди-ду-Сул.).

Питання до самопідготовки:

1. Місце розташування та країни-сусіди Бразилії.
2. Характеристика природних умов країни.
3. Історичний нарис.
4. Населення та політичний устрій у Бразилії
5. Основні свята та вихідні дні у Бразилії.
6. Робочий час магазинів, банків, музеїв.
7. Особливості кухні країни.
8. Туристські регіони Бразилії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гурова Д.Д., Біляченко В.Д., Фролов М.О. Туристське країнознавство. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС», 2009. – 332 с.
2. Вацеба В. Я. Туристське країнознавство. – Чернівці: Рута, 2013. – 228 с.
3. Гладкий Ю.Н. Регионоведение: Учебник для студентов ВНЗ. – М.: Гардарики, 2012. – 384 с.
4. Головченко В., Кравчук О. Країнознавство: Азія, Африка, Латинська Америка, Австралія і Океанія: навчальний посібник. – К.: Нічлава, 2016. – 336 с.
5. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії: навчальний посібник. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2015. – 308 с.
6. Дубович І.А. Країнознавчий словник-довідник. – Львів: Ліга-прес, 2015. – 102 с.
7. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії: навчальний посібник. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2016. – 424 с.
8. Масляк П.О. Країнознавство: підручник. – К.: Знання, 2013. – 292 с
9. Семенов В.Ф. Туристське країнознавство: навчальний посібник. – Одеса, «Атлант» ОДЕУ, 2012. – 340 с.
10. Уварова Г.Ш. Туристське країнознавство. – К: НАУ, 2015. – 152 с.
11. Юрченко О.А. Страноведение. – К, 2014. – 78 с.
12. Яценко Б.П., Бабарицька В.К. Країнознавство: основи теорії: навчальний посібник. – К.: Либідь, 2013. – 312 с.

Інформаційні ресурси:

1. Організація туризму у Франції. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://revolution.allbest.ua/sport/00141729_0.html>.
2. Пізнай Америку. Все про США. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <<http://www.america.com/common/usa-info.php.htm>>.
3. Туризм в Китаї. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.chinatourism.ua/reis/tur_cn/>.
4. Туризм в країнах Африканського континенту. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <<http://www.africaturism.ua/>>.
5. Туризм в Єгипті. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://tourtravel.net.ua/turi_egypt/>.
6. Довідник з Індії. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <<http://www.travelindia.ua/tour/>>.
7. Тури всією Бразилією. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <<http://www.brazil.ua/>>.

